

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**  
**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ**  
**Навчально-науковий інститут економіки і управління Кафедра**  
**міжнародної економіки**

«До захисту в ЕК»

«До захисту допущено»

Директор інституту

Завідувач кафедри

\_\_\_\_\_ О.О.Шеремет

\_\_\_\_\_ С.О.Гуткевич

«\_\_» \_\_\_\_\_ 2021р.

«\_\_» \_\_\_\_\_ 2021 р.

**Кваліфікаційна робота**

**на здобуття освітнього ступеня бакалавра**

зі спеціальності 292 «Міжнародні економічні відносини»  
освітньо-професійної програми «Міжнародна економіка»  
на тему: «Вплив транснаціоналізації на економіку країни»

Виконав

здобувач 4 курсу, групи МЕ 4-8

Малаш Владислав Вікторович

Керівник к.е.н. доцент \_\_\_\_\_

Музиченко Ганна Георгіївна

Рецензент \_\_\_\_\_

Власюк В.С.

Засвідчую, що в цій  
дипломній роботі немає  
запозичень із праць інших  
авторів без відповідних  
посилань

здобувач \_\_\_\_\_

Київ-2021 р.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ХАРЧОВИХ  
ТЕХНОЛОГІЙ

Навчально-науковий інститут економіки і  
управління Кафедра міжнародної економіки  
Освітній ступінь «бакалавр»  
Спеціальність 056 «Міжнародні економічні відносини»  
Освітньо-професійна програма «Міжнародна  
економіка»

**ЗАТВЕРДЖУЮ**

**Завідувач кафедри**

**Гуткевич Світлана**

**Олександрівна**

«\_\_» \_\_\_\_\_ 2021 року

**ЗАВДАННЯ**  
**НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧА**

Малаша Владислава Вікторовича

1. Тема роботи

«Вплив транснаціоналізації на економіку країни»

керівник роботи

Музиченко Ганна Георгіївна доцент, кандидат економічних наук

затверджені теми наказом по інституту від 27.01.2021 року №50-КС

2. Строк подання студентом роботи 27.05. 2021 року

3. Інформаційна база

Основоположні законодавчі й нормативно-правові акти державних органів  
влади України. Використані положення Законів України, звітні дані Юнктад,  
Forbes, PWC, публікації вітчизняних і зарубіжних науковців та офіційні данні  
транснаціональних компаній.

4. Зміст основних положень роботи. Бакалаврська робота складається з трьох основних розділів: розкриття теоретичних основ транснаціоналізації; аналіз впливу транснаціоналізації на економіку країни; огляд перспективних напрямів транснаціоналізації на економіку країни, висновків, списку використаних джерел.

5. Дата видачі завдання\_01.09.2021

6. Календарний план виконання кваліфікаційної роботи

### **КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН ВИКОНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ**

Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
Підготовка I-го розділу	20.12.2020	Виконано
Підготовка II-го розділу	24.02.2021	Виконано
Підготовка III-го розділу	09.04.2021	Виконано
Завершення написання роботи	12-17.04.2021	Виконано
Передзахист дипломних робіт	15- 16.04.2021	Виконано
Здача готової роботи	26-27.05.2021	Виконано

Здобувач \_\_\_\_\_  
(підпис)

Малаш В.В.

Керівник \_\_\_\_\_  
(підпис)

Музичекно Г.Г.

## **Анотація**

Дипломна робота на тему: «Вплив транснаціоналізації на економіку країни». Виконав студент 4-курсу, групи МЕ 4-8 Малаш Владислав Вікторович. Керівник роботи кандидат економічних наук, доцент Музиченко Ганна Георгіївна.

Бакалаврська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів та загальних висновків, списку використаних джерел. У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми бакалаврської роботи, визначено об'єкт та предмет аналізу, мету та завдання для її досягнення, методи аналізу, інформаційну базу роботи.

У першому розділі «Теоретичні основи транснаціоналізації» визначено економічну сутність транснаціоналізації, охарактеризовано етапи розвитку транснаціоналізації, визначено правові засади державного регулювання ТНК на території України. Другий розділ «Аналіз впливу транснаціоналізації на економіку країни» присвячено оцінці впливу транснаціоналізації на розвиток світової економіки, аналізу впливу транснаціональних компаній на економіку країн світу, та проаналізовано діяльність ТНК на території України. У третьому розділі «напрями впливу транснаціоналізації на розвиток економіки країни». У розділі також розроблено напрями впливу ТНК на підвищення конкурентоспроможності України. Висновки до розділів та загальні висновки відповідають плану та завданням, поставленим для досягнення мети бакалаврської роботи.

Ключові слова: транснаціоналізація, транснаціональні корпорації, індекс-транснаціоналізації, розвиток економіки.

## ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ .....	6
1.1 Економічна сутність транснаціоналізації .....	6
1.2 Характеристика етапів розвитку транснаціоналізації світової економіки ...	15
1.3 Правові засади діяльності ТНК на території України.....	23
Висновки до Розділу 1 .....	26
РОЗДІЛ 2.....	28
АНАЛІЗ ВПЛИВУ ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ НА ЕКОНОМІКУ КРАЇНИ .....	28
2.1 Оцінка впливу транснаціоналізації на розвиток світової економіки .....	28
2.2 Аналіз впливу транснаціональних компаній на розвиток країн світу .....	34
2.3 Аналіз діяльності ТНК на території України .....	42
Висновки до Розділу 2 .....	48
РОЗДІЛ 3.....	49
НАПРЯМИ ВПЛИВУ ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ НА РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ КРАЇНИ.....	49
3.1 Наслідки впливу транснаціоналізації на світову економіку.....	49
3.2 Напрями впливу ТНК на підвищення конкурентоспроможності України .....	58
Висновки до Розділу 3 .....	68
ВИСНОВКИ .....	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ .....	73

## ВСТУП

**Актуальність теми.** Процеси транснаціоналізації бізнесу і господарської діяльності становлять основу сучасних світогосподарських відносин. Сучасні тенденції трансферу та злиття фінансових і капітальних активів формуються в умовах інтернаціоналізації виробництва товарів і послуг, налагодження та розвитку транскордонних зв'язків, кооперацій, інтегрування та збільшення рівня концентрації капіталів, що сформувалися на основі глобалізації світової економіки.

Об'єктивні процеси зростання ролі і значення транснаціонального бізнесу в світовій економіці і посилення глобальної конкуренції сприяють посиленню наукового інтересу до аналізу інституціональних основ формування ТНК, способів і характеру їх функціонування, нових економічних можливостей, результатів і наслідків їх діяльності на території національних держав. Необхідність уточнення причин, сучасних умов і напрямків розвитку ТНК, їх ролі та значення в модернізації економіки та підвищення її конкурентоспроможності та зумовили вибір теми дипломної роботи.

Питаннями ТНК и процесами транснаціоналізації займаються багато вчених економістів, які розглядають це с позиції суб'єкта, як інвестиційна діяльність, так і процесами інтернаціоналізації.

Проте аналіз основних публікацій з даної проблеми показав, що питання впливу транснаціоналізації на світову економіку потребує постійного вдосконалення та адаптації відповідно до сучасних вимог.

**Мета роботи:** аналіз впливу транснаціоналізації на світову економіку. Для досягнення поставленої мети було вирішено наступні **завдання:**

- розглянуто економічну сутність транснаціоналізації;
- охарактеризовано етапи розвитку транснаціоналізації світової економіки;
- з'ясовано державне регулювання діяльності ТНК на території України;
- оцінено вплив транснаціоналізації на розвиток світової економіки;

- проаналізовано вплив транснаціональних компаній на розвиток країн світу;
- проаналізовано діяльність ТНК на території України;
- з'ясовано наслідки впливу транснаціоналізації на світову економіку;
- розроблено напрями впливу ТНК на підвищення конкурентоспроможності України.

**Об'єкт** бакалаврської роботи: діяльність транснаціональних компаній.

**Предмет роботи:** вплив транснаціоналізації на світову економіку.

**Інформаційна база.** Інформаційні та аналітичні матеріали з проблематики аналізу, зокрема: Державної служби статистики України, Національного Банку України, Світового банку, ЮНКТАД, Forbes, PWC, тощо.

**Методи аналізу які були застосовані в бакалаврській роботі.**

Методи теоретичного узагальнення і порівняння при визначенні теоретичних основ транснаціоналізації світової економіки, методи функціонального аналізу – при аналізі впливу транснаціоналізації на світову економіку, монографічний – при зборі статистичного матеріалу, його систематизації й узагальненні, графічний - при наочному відображенні результатів аналізу.

**Структура та обсяг роботи.** Випускна кваліфікаційна робота виконана на 76 сторінок, зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел.

У вступі було визначено мету, завдання відповідно до поставленої мети, об'єкт та предмет аналізу, інформаційну базу, структуру та обсяг роботи.

В першому розділі було визначено економічну сутність транснаціоналізації. Охарактеризовано етапи розвитку транснаціоналізації. Розглянуто правові засади діяльності транснаціональних корпорацій на території України.

В другому розділі проаналізовано вплив транснаціоналізації на економіку країн, проаналізовано вплив транснаціональних корпорацій на розвиток економіки країни світу, надано оцінку впливу транснаціоналізації на розвиток

світової економіки та проаналізовано діяльність транснаціональних корпорацій на території України.

В третьому розділі було з'ясовано наслідки впливу транснаціоналізації на розвиток економіки країни, визначено наслідки впливу транс націоналізації на розвиток економіки країни, та розроблено напрями впливу ТНК на конкурентноспроможність України.

# РОЗДІЛ 1

## ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

### 1.1 Економічна сутність транснаціоналізації

На сучасному етапі світогосподарського розвитку транснаціоналізація економіки (як процес включення в структуру національних відтворювальних комплексів діяльності іноземних корпорацій) призводить до виникнення нових різнорівневих взаємозалежностей, оскільки все більша частина країнових ресурсів, виробничих потужностей різних галузей національних економік включаються в сферу транснаціональної діяльності, визначаючи місце країн у міжнародному розподілі праці. Так, з розвитком міжнародного географічного поділу праці виникає взаємозалежність країн на різних рівнях життєдіяльності. Це призводить до появи першого процесу, який характеризується світовою економікою інтернаціоналізація.

Інтернаціоналізація – це форма економічного зв'язку між країнами, при якій виробництво 1 країни стає частиною всесвітнього виробничого процесу. Інтернаціоналізація світового господарства привела до появи різних форм зв'язків між державами [17]:

- Міжнародна торгівля, передача технологій;
- Міжнародне науково-технічне співробітництво;
- Міжнародний туризм;
- Діяльність міжнародних економічних організацій та ін.

У розвинених країнах при високому рівні економічного розвитку зосереджується надлишковий капітал, але в дефіциті перебувають інші фактори виробництва (дешева робоча сила, сировина, природні ресурси та інші). В цих умовах розвинені країни починають переносити свій капітал в інші держави. Туди, де існує дефіцит капіталу, але є інші фактори виробництва. У таких випадках в світовій економіці з'являється процес транснаціоналізація [25].

Отже, транснаціоналізація – це якісно новий етап інтернаціоналізації. Транснаціоналізація – процес перенесення частини виробництва з однієї країни в іншу за допомогою капіталу більш розвинених країн з метою організації філій і встановлення контролю над зарубіжними компаніями. Транснаціоналізація – це процес посиленої інтеграції у результаті глобальних операцій ТНК.

Вперше поняття «транснаціональна корпорація» було вжито в 1960 р американським економістом, який запропонував визначати таким чином корпорацію, що функціонує за законами і звичаями не тільки країни перебування, а й інших країн. Дане визначення не містить характеристики структурних і організаційних сторін транснаціональної корпорації, але визначає її як фірму, що діє більш ніж в одній країні [7, с.27].

У сучасних умовах розвитку економіки головним елементом успішного економічного розвитку країни є активізація міжнародної діяльності, поглиблення міжнародних економічних зв'язків між провідними компаніями. У 70-і роки ХХ століття виник феномен корпорацій, міжнародних за характером своєї діяльності, який безпосередньо пов'язаний з широким розвитком прямого закордонного інвестування. На міжнародні корпорації, які є, як правило, найбільшими фірмами розвинених країн, доводиться основна частина міжнародних прямих інвестицій і міжнародної торгівлі.

Міжнародні корпорації бувають двох основних видів:

- Транснаціональні корпорації (ТНК) – їх головна компанія належить капіталу однієї країни, а філії розкидані по багатьом країнам світу.
- Багатонаціональні корпорації (БНК) – їх головна компанія належить капіталу двох або більше країн, а філії також знаходяться в різних країнах.

З точки зору міжнародного права відмінними ознаками багатонаціональних корпорацій є:

- 1) наявність багатонаціонального акціонерного капіталу;
- 2) існування багатонаціонального керівного центру;

3) комплектування адміністрації іноземних філій кадрами, знають місцеві умови.

Останнє, до речі, властиво і багатьом ТНК. Взагалі, межі між цими двома групами міжнародних компаній дуже рухливі, можливий перехід однієї форми в іншу. Так, в умовах інтенсивної глобалізації економіки набувають усе більш впливової ролі транснаціональні корпорації (ТНК). Кожен рік нові ТНК не тільки виходять на міжнародні ринки, а й поширюються на більшу кількість країн, включно з Україною [2, с.65].

За офіційним визначенням ЮНКТАД, транснаціональна корпорація ) – це підприємство, що здійснює міжнародне виробництво промислових продуктів на основі прямих іноземних інвестицій і має прямий контроль над своїми закордонними філіями. ТНК міжнародна компанія, вона міжнародна за характером своєї діяльності так, як здійснює контроль над процесом виробництва продукції або послуг поза межами країни-базування, розташовуючи в різних країнах (приймаючих країнах) свої філії, що функціонують відповідно до глобальної стратегії материнської компанії [17]. Згідно офіційного визначення ЮНКТАД ( з торгівлі та розвитку), розділяють 3 види закордонних підрозділів ТНК.

- Дочірнє підприємство – це акціонерне товариство, у приймаючій країні, де більша частина акцій належить іншій компанії. Отже, материнська компанія ТНК здійснює повний контроль над дочірнім підприємством.
- Асоційована компанія – це акціонерне товариство, у приймаючій країні, де від 10% до 50 % акцій належить іншій і компанії. Таким чином материнська компанія ТНК здійснює частковий контроль над асоційованою компанією, у межах рамки частки капіталу, яка їй належить.
- Філія – це неакціонерне товариство у приймаючій країні, яке можуть повністю перебувати у власності іноземного резидента [5].

У сучасній світовій економіці транснаціональні корпорації являють собою горизонтально, вертикально, роздільні інтегровані компанії, що

об'єднують численні підприємства по всьому світу, пов'язані між собою за допомогою внутрішнього ринку. Згідно критерію положення підрозділів ТНК в ланцюжку цінності, ТНК ділять на три групи:

- Горизонтально інтегровані ТНК – це підрозділи яких, виробляють схожі товари та послуги в різних частинах світу.
- Вертикально інтегровані ТНК – це одні підрозділи виробляють товар, який являється сировиною для іншого підрозділу.
- Роздільні ТНК – це підрозділи корпорації вертикально чи горизонтально не об'єднані.

Така класифікація є досить умовною і мало де, можна знайти ТНК, яка є чисто роздільною, або чисто вертикальною структурою. З метою синергетичного ефекту та поширення свого впливу, ТНК можуть мати ознаки вертикальної, горизонтальної та роздільної водночас. В результаті, частина міжнародних угод є фактично внутрішньо-фірмовими операціями ТНК: близько 1/3 світової торгівлі товарами і послугами припадає на угоди між підрозділами ТНК і близько 70% платежів за передачу технологій є платежами дочірніх підрозділів головним компаніям. Внутрішньо-фірмова торгівля захищає підрозділи ТНК від міжнародної конкуренції, дає змогу уникати різноманітних торгових бар'єрів [12. с.109].

Транснаціональні банки – ТНБ являють собою різновид транснаціональних корпорацій, що функціонують у банківській сфері. Транснаціональний банк – це великий універсальний банк, що виконує посередницьку роль у обігу позичкового капіталу, має мережу закордонних підприємств, здійснює за підтримки держави контроль за валютними і кредитними операціями. Транснаціональні банки (ТНБ), пануючи на національних і міжнародних фінансових ринках, цілком здатні змінити взаємний паритет будь-яких двох національних валют [32].

Активна транснаціоналізація привела до виникнення нової географії знань у світі. ТНК формують інституціональні структури дочірніх підприємств, у рамках яких відбувається обмін. Також ТНК є суб'єктом співробітництва,

набувають наукомісткі послуги, проводять інтернаціональні НДДКР, абсорбують знання в різних країнах у режимі пошуку. ТНК об'єднують локальні інтелектуальні ресурси, реалізуючі свої глобальні завдання. У зв'язку з цим вони стають суб'єктом управління міжнародними потоками знань, організовують різноманітні знання, розсіяні в глобальному просторі. Діяльність ТНК у сфері отримання та використання знань пов'язана з цілим набором тимчасових, просторових, організаційних, стратегічних, інституційних і соціальних питань, що вимагає спеціальної діяльності [4, с.11].

Процеси транснаціоналізації виробництва і капіталу, вираженням яких стали транснаціональні корпорації, є основою і рушійною силою сучасної глобалізації світової економіки. Одночасно глобалізація веде до виникнення економічної взаємозалежності держав, в результаті чого відбувається поступове руйнування національного економічного державного суверенітету і поява нових наднаціональних економічних утворень - глобальних корпорацій - транснаціональних управлінських структур [1, с.478].

Транснаціоналізація є світовою конвергенцією ринків через існування нових форм бізнесу, які були названі «глобальними компаніями» [6, с.22]. Поняття глобальна компанія доцільно використовувати у тому випадку, коли компанія охоплює своєю мережею більше, ніж один континент [17].

Основною характерною рисою ТНК, як основою транснаціоналізації є їх спроможність планувати, організовувати та контролювати господарську діяльність у різних країнах. Саме ця риса і відрізняє ТНК від інших учасників світової економічної системи. Такими учасниками є робоча сила, споживачі, місцеві, регіональні та національні уряди. Отже, важливу роль у поглибленні економічних зв'язків між підприємствами різних країн відіграють транснаціональні корпорації. ТНК впливають не лише на формування економічної політики країн, а й на структуру всієї світової економіки, використовуючи різні методи конкурентної боротьби. За допомогою інформаційних і комунікаційних технологій ТНК вводять нові форми більш гнучкої організації та маркетингу продуктів [13, с.84].

Транснаціоналізації притаманні внутрішні суперечності розвитку, які впливають з асиметричності міжнародних економічних відносин і неоднорідності країн-учасниць міжнародного поділу праці. Останні відрізняються між собою за природними умовами, рівнем соціально-економічного, політичного та інституційного розвитку, а також за рівнем продуктивності суспільної праці та приналежності до субрегіональних, регіональних і міжнародних організацій. Саме ефективність включення національних економік країн світу в процеси транснаціоналізації все більшою мірою зумовлює їх диспозицію на економічній карті світу і можливості впливу на кількісно-якісні параметри глобальної економічної системи [3, с.96-97].

Змінюючи динаміку та структуру розвитку, транснаціональні корпорації залишаються визначальним фактором розвитку світової економіки на сучасному етапі. Вектор транснаціоналізації спрямований на збільшення вартості. В той же час глобальні ТНК впливають на розвиток сучасної світової економіки через втілення соціальних проєктів [20].

ТНК виступають і в якості інструментів впливу розвинених держав на країни, що розвиваються, і як суб'єкти міжнародної політики. Незалежно від того, наскільки саме самостійним є та чи інша ТНК, вона так чи інакше впливає на зовнішню політику країни походження та країни базування. Інструментами впливу ТНК на державний механізм є, перш за все, контроль над центрами прийняття політичних та державно-владних рішень та їх персональним складом через інвестиції в економіку, лобістську діяльність і прямий підкуп [11, с.59].

Особливість сучасних ТНК полягає в тому, що ними сповідається в деякому сенсі «подвійний стандарт»: з одного боку, ТНК зацікавлені в подальшій лібералізації і демократизації світового економічного простору, з іншого, - закони вільного ринку, що діють в глобальному масштабі, не працюють усередині ТНК, де фактично реалізується планове господарство, встановлюються внутрішні ціни, які визначаються стратегією корпорації, а не ринком. Дане протиріччя характерне і для процесу глобалізації, рушійною

силою якого, з одного боку, є лібералізація та інтернаціоналізація, а, з іншого, - бажання перерозподілу сфер економічного впливу і встановлення нового економічного порядку в світі. Діяльність транснаціональних корпорацій тісно пов'язана з інтересами держав їх походження. Як правило, цілі країн походження провідних транснаціональних компаній мають свої інтереси, а саме: забезпечення високого рівня життя своїх громадян і зміцнення могутності і авторитету своєї держави на світовій арені. Подібна ситуація сприяє розвитку однобокого глобалізму, трактують даними країнами виключно у власних інтересах. Однак, посилюється з кожним новим переходом глобалізації на більш високий рівень свого розвитку взаємозалежність держав повинна в кінцевому рахунку звести нанівець надії ряду країн встановити новий економічний порядок, який відповідає їх імперським амбіціям [5, с.58].

Транснаціоналізація економіки і поява нових галузей збільшує кількість міжнародних угод і особливостей співпраці між країнами. Міжнародні економічні організації (МЄВ) регламентують роботу транснаціональних корпорацій, становлять угоди про співпрацю, розробляють правові норми, щоб зробити роботу на світовому ринку більш простий і вигідною. МЄВ створюються для формування єдиного світового ринку, адаптованого до національних законодавств і їх особливостям. В ході досягнення кожною окремою державою своїх цілей між ним і рештою світу виникають суперечності, пов'язані з боротьбою за обмежені паливні, сировинні, трудові ресурси. Особливо важливе значення при цьому набуває глобального суперництва за ринки збуту. Таким чином, глобальна економіка стає ареною вирішення міждержавних економічних конфліктів, з чого можна зробити висновок про те, що фундаментальні інтереси держав і базуються на їх території транснаціональних корпорацій об'єктивно збігаються, оскільки транснаціональні корпорації дозволяють державам їх базування отримувати доступ до ресурсів інших країн. Крім того, що розміщують своє виробництво за кордоном транснаціональні компанії позбавляють свої держави від необхідності долати протекціоністські бар'єри в разі їх введення.

Транснаціональні корпорації зміцнюють позиції своєї держави на території інших країн, створюючи там анклавні своєї власності у вигляді філій та дочірніх підприємств. Така система власності за кордоном забезпечує реальне міжнародний вплив держави [8, с.98].

Транснаціональні корпорації зміцнюють позиції своєї держави на території інших країн, створюючи там анклавні своєї власності у вигляді філій та дочірніх підприємств. Така система власності за кордоном забезпечує реальне міжнародний вплив держави [15, с.75].

Діяльність і інвестиції ТНК характеризуються більшою віддачею і ефективністю капіталу, ніж традиційні капіталовкладення, великим відсотком досягнення успіху, високою організацією ведення проектів і бізнесу, інноваційної складової (що виражається або в продукт, послугу, або маркетингу, збутову політику, бізнесі ідеї і т.д.), конкурентними перевагами, одержуваними або дозволяють інвестувати. Розглядаючи детально конкурентні переваги, напрошується головне спостереження - саме вони можуть дозволити компанії прагнути розширювати географію економічного впливу, збуту своєї продукції або послуг, при цьому ідучи на ризик у всьому, що стосується отримання прибутку, адже різним країнам відповідають різні норми і якості прибутку, ризики отримання доходу і т.д.

Процес транснаціоналізації як феномен сучасного світового господарства має під собою об'єктивну основу: поглиблену інтернаціоналізацію господарського життя, науки, техніки, виробництва, різке підвищення ролі і розширення географічних рамок коопераційних зв'язків, що дозволяють об'єднувати у великі міжнародні науково-виробничі утворення елементи виробничих структур різних країн [18, с.76].

В основі ж торгівлі різних ТНК між собою і з іншими компаніями все частіше лежать не разові комерційні операції, а довгострокові виробничі зв'язки на базі відповідних спілок [19, с.83].

Глобалізація економічної діяльності вимагає лібералізації торгівлі, іноземних інвестицій, міжнародних фінансових операцій. Генеральне угоди про

тарифи й торгівлю і Всесвітня організація з торгівлі були наслідком необхідності вирішення даної проблеми.

Економічно процеси транснаціоналізації обумовлені наступними причинами –рис.1.1.

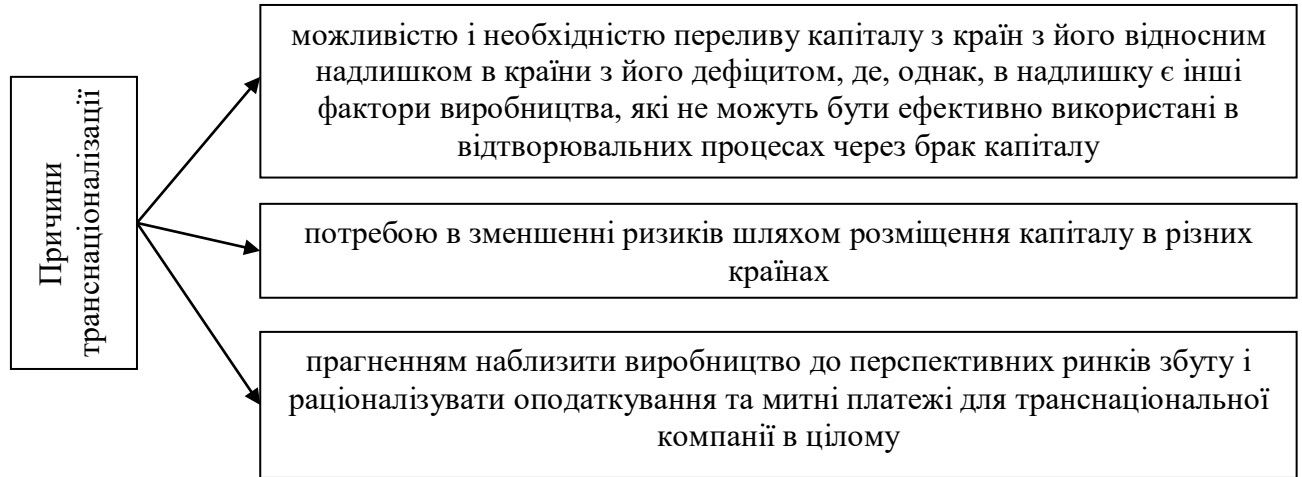


Рис.1.1 Економічні причини транснаціоналізації

Джерело:[19]

Причини становлення та розвитку ТНК досить різноманітні, але всі вони в тій чи іншій мірі пов'язані з недосконалістю ринку, існуванням обмежень на шляху розвитку міжнародної торгівлі, сильною монопольною владою виробників, валютним контролем, значними транспортними витратами, відмінностями в податковому законодавстві різних країн. Особливість транснаціонального бізнесу полягає в тому, що ТНК мають можливість враховувати потреби світового ринку і в значній мірі формувати попит на свою продукцію до початку її виробництва.

До основних важливих параметрів, що відрізняють ТНК від інших організацій, слід віднести [5, с.77]- рис.1.2.

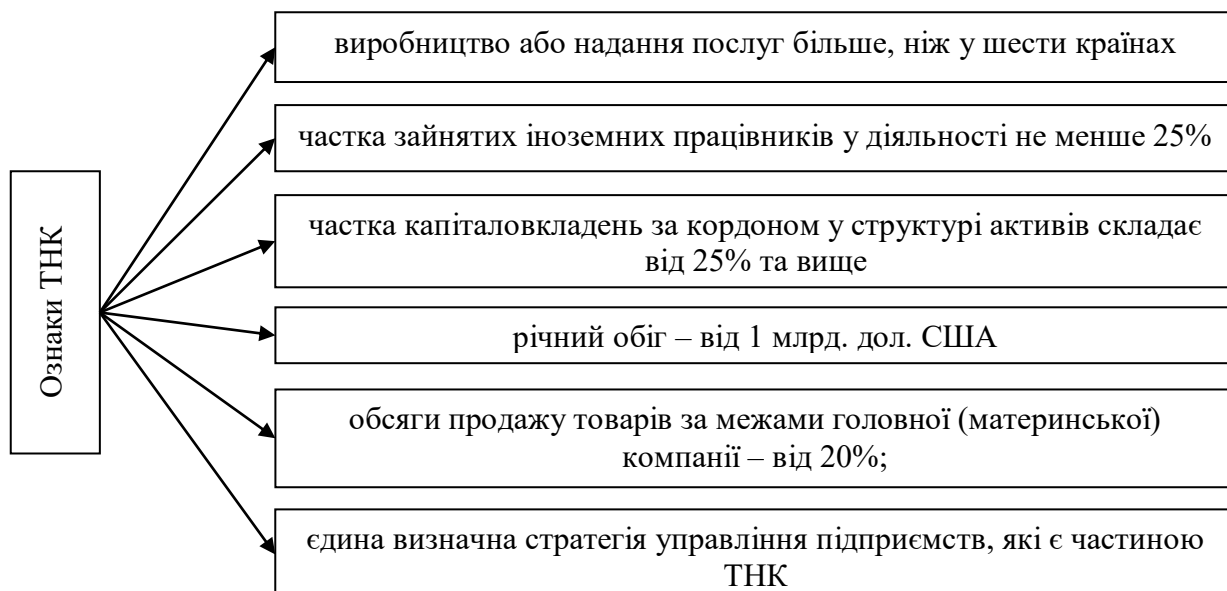


Рис.1.2 Відмінні ознаки ТНК

Джерело:[5]

Отже, основою нової глобальної економічної системи є ТНК, які володіють великими фінансовими ресурсами, впроваджують передові технології, мають значні просторові ринки збуту та проводять активну інвестиційну політику в глобальному масштабі. Саме транснаціональні корпорації є головними суб'єктами міжнародних економічних процесів в умовах глобалізованого світу, а їх розмір є визначальним фактором транснаціоналізації діяльності, особливо при злиттях і поглинаннях. Організовуючи нові дочірні компанії та філії в інших країнах і розширюючи свою географічну присутність за кордоном, ТНК збільшують обсяги продажів і впливають на структуру всієї світової економіки.

## 1.2 Характеристика етапів розвитку транснаціоналізації світової економіки

Теорія ТНК і пов'язаний з їх діяльністю розділ економічної науки має порівняно недавнє походження. Такий стан справ можна пояснити тим, що теорія міжнародного виробництва була у владі науковців світової економіки,

яких мало цікавили фірми і транснаціональні компанії як головні інституційні одиниці, рушійні процесами транснаціоналізації [7, с.26].

Вони більше спиралися на міжнародну торгівлю і міжнародний рух капіталу. В той же самий час економістів цікавили економіка промисловості та промислова політика, теорія фірми, не тільки з точки зору зміщення міжнародної торгівлі та операцій до внутрішніх операціях фірми, а до речей, що пояснює особливості самого існування ТНК.

Транснаціональні корпорації в своєму розвитку пройшли кілька етапів, і тому їх можна умовно розділити на шість поколінь.

Етап I (до 1920 р). Діяльність ТНК першого покоління була пов'язана в основному з розробкою та видобутком сировинних ресурсів в колоніальних країнах Азії, Африки, Латинської Америки, а також з їх переробкою в країнах - власників колоній. ТНК представляли собою картелі і синдикати, а в США - переважно трести.

До колоніально-сировинних ТНК можна віднести British Petroleum (1909), US Steel (1904). В результаті свого функціонування сировинні ТНК поставили під жорсткий контроль ринки цілого ряду країн. Разом з тим при посередництві зарубіжних філій вони прагнули розширити ринки збуту власної продукції.

У першій половині ХХ в. всі країни світу захищали свої внутрішні ринки досить високими митними бар'єрами, долати які зовнішнім постачальникам товарів і послуг було важко. Набагато простіше було обійти їх шляхом створення в тій чи іншій країні філії компанії-експортера. Перебуваючи всередині захищеного ринку, така філія міг збувати продукцію компанії практично без митних зборів [13, с.99].

Далі ТНК зазнали значних змін, що виникли внаслідок еволюції міжнародного поділу праці, а також факторів виробництва, інтенсифікації та інтеграції.

У загальному випадку трансформація національної компанії в транснаціональну здійснювалася в наступній послідовності:

- перший цикл: господарська діяльність за межами рідної країни практично мало впливає на стан компанії в цілому. Вона тільки починає розгортати зарубіжну економічну діяльність, як правило у формі експорту. На цьому етапі компанія юридично прив'язана до однієї держави;

- другий цикл: зарубіжна господарська діяльність набуває відносну самостійність. Діяльність компанії в інших країнах вступає в складну систему взаємозалежностей з іншими сферами діяльності підприємства, спонукає проводити якісні зміни в діяльності в цілому. Центр міжнародної активності зміщується з експорту на виробництво за кордоном. Відбувається відділення діяльності в інших країнах від діяльності на внутрішньому ринку. Це знаходить відображення в організаційній структурі компанії, вона набуває рис міжнародної;

- третій цикл: зростає роль зарубіжної діяльності компанії. Внутрішній ринок втрачає пріоритет і стає в один ряд з багатьма зовнішніми ринками. Саме на цьому етапі компанія стає дійсно міжнародною зі всіма її ознаками [15, с.76]. Міжнародні компанії поступово виробляли стратегічну лінію поведінки, до основних ознак якої відносяться:

- забезпечення власного виробництва іноземним сировиною;
- закріплення на зарубіжних ринках через мережу філій;
- розміщення виробництва в тих країнах, де витрати виробництва нижче, ніж в країні базування;
- орієнтація на диверсифікацію виробничо-торговельної і фінансової діяльності.

Етап II (1920-1949 рр.) характеризувався зростанням числа ТНК трестового типу, пов'язаних з виробничо-технічною продукцією, виробництвом озброєнь і військової техніки для задоволення військових потреб провідних країн Європи, Америки і Японії. ТНК другого покоління стали широко використовувати стратегію вивозу промислового капіталу, в чому особливо досягли успіху потужні у фінансовому та технічному відношенні монополії

США. Почавши діяльність в період між двома світовими війнами, деякі з них зберегли свої позиції в світовій економіці і після Другої світової війни.

Для ТНК першого і другого поколінь характерні міжнародні інвестиції, спрямовані на придбання і розширення виробничих потужностей за кордоном, тому що, саме їх наявність визначало основні конкурентні переваги міжнародних компаній.

Даний період також характеризується зростанням числа нових ТНК і поступовим залученням місцевих фірм в міжнародне виробництво, що створило передумови для подальших злиттів і поглинань, а також утворення великої кількості стратегічних альянсів [23, с.84].

Етап III (1950-1979 рр.). Особливо активні дії по завоюванню світових ринків ТНК почали з початку 1950-х рр., Чому сприяли політика лібералізації міжнародних економічних зв'язків, поява нових звільнилися від колоніалізму держав, зростаючий споживчий попит і інші фактори. ТНК стали грати одну з найважливіших ролей у світовій економіці.

У діяльності ТНК третього покоління відбувалося органічне поєднання елементів національного і зарубіжного виробництва, міжнародні об'єднання картельної типу поступилися місцем міжнародним концернам та конгломератам.

Причини:

- посилення концентрації виробництва і капіталу;
- вплив науково-технічного прогресу, що призвів до виділенню багатьох нових галузей промисловості (атомна енергетика, електроніка, космос, приладобудування та ін.);
- диверсифікація виробництва;
- перехід в управлінні до децентралізованої структури;
- посилення фінансових зв'язків всередині окремих компаній і фінансових груп [27, с.121].

Відмінними рисами ТНК третього покоління стали розширення та інтенсифікація їх діяльності в сфері послуг.

Етап IV (1980-1995 рр.). На початку 1980-х рр. з'явилися і стали стверджувати свої позиції глобальні ТНК четвертого покоління, до відмінних рис яких належали:

- оцінка ринку і конкуренції з глобальних позицій;
- гарне знання конкурентів і методів ведення глобальної конкурентної боротьби;
- здійснення діяльності в загальносвітовому або великому регіональному масштабі;
- спрямування значної частини прибутку на наукові дослідження, перш за все в області високотехнологічних виробництв;
- координація функціонування своїх філій на основі новітніх інформаційних технологій;
- гнучка організація кожного окремого виробництва компанії, адаптивність її структури до постійно змінюваних умов міжнародного виробництва;
- інтегрування своїх підприємств і виробничих філій в єдину міжнародну мережу управління;
- укладання інтеграційних угод з іншими ТНК [28, с.87].

Даний етап розвитку ТНК характеризується широким використанням такої форми ПШ, як стратегічні альянси, злиття і поглинання переважно виробничих компаній із застосуванням нових фінансових інструментів класу деривативів. Виняткову роль в механізмі функціонування глобальних ТНК грають банківські і фінансові інститути. Гостра конкурентна боротьба в фінансовій сфері сприяла формуванню і розгортанню діяльності ТНБ. Крім економічних альянсів найбільших ТНК між собою, глобальні ТНК посилюють взаємодію із середнім і малим бізнесом. Зокрема, розширюється мережа субпідрядних зв'язків ТНК з дрібними фірмами, дуже успішно виконують функції як з пошуків і впровадження їхніх досягнень, так і по самостійній розробці нової продукції і техніки [29, с.85].

Глобальні ТНК, зацікавлені в отриманні від своїх підрядників добротних напівфабрикатів або комплектуючих, змушені передавати їм власні технології. Забезпечуючи таким чином високотехнологічну основу дрібного виробництва, глобальні ТНК сприяють його транснаціоналізації. Експерти ООН відзначили при цьому збільшення числа невеликих за розміром компаній, що активно розвивають закордонні господарські одиниці. ТНК, образно кажучи, «втрачають вагу», тобто стають менш громіздкими, але «нарощують м'язи» - стають сильнішими за рахунок більшої гнучкості і маневреності.

Етап V (1995-2005 рр.). Період функціонування ТНК експерти ООН визначають як етап п'ятого покоління ТНК, які по своїй фінансовій і економічній потужності стали незалежними суб'єктами в світовій економіці поряд з національними економічними системами та відповідними їм державами. Для ТНК п'ятого покоління характерне прискорене зростання капіталовкладень в сферу послуг. Все більшу роль відіграють інновації та науково-дослідні роботи.

Етап VI (2005р. – сучасний етап). Суттєвою основою діяльності шостого покоління ТНК є інтеграція ТНБ, що призводить до виникнення величезних транснаціональних фінансових конгломератів і ще більш підсилює позиції ТНК в світогосподарській системі. Посилилася тенденція до укрупнення ТНК, пов'язана зі збільшенням числа злиттів і поглинань. Обумовлено це кількома чинниками.

1.ТНК отримують можливість найбільш оперативного і ефективного доступу на цікаві для них ринки.

2 Присутність на декількох ринках одночасно забезпечує їм більшу стійкість при погіршенні кон'юнктури на одному або навіть декількох з них.

3. Великим ТНК доступніші залучені ними фінансові ресурси для забезпечення сучасного технологічного рівня виробництва і все зростаючі витрати на науково-дослідні роботи.

На сучасному етапі характерним є активний розвиток стратегічних альянсів ТНК. Альянси, на відміну від злиттів і поглинань, включають

компанії, які, незважаючи на те що вони об'єднані для досягнення загальних цілей, не втрачають своєї стратегічної автономності та мають власні інтереси. Результатом численних злиттів і поглинань, а також стратегічних альянсів стає утворення нових ТНК олігополістичного типу [29, с.90].

Необхідно відзначити, що в ході глобалізації сталася еволюція ТНК: якщо спочатку їх діяльність була пов'язана з розробкою сировинних ресурсів периферійних країн і виробництвом військово-технічної продукції, то в останні два десятиліття на світовій арені утвердилися глобальні ТНК з планетарним баченням ринків і процесів конкуренції (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

## Еволюційні моделі ТНК і їх характерні ознаки

моделі ТНК	Ключові ознаки
ТНК I покоління	Колоніально-сировинні ТНК, діяльність яких зосереджена на вивезенні сировинних і колоніальних товарів до країн Західної Європи
ТНК II покоління	Військово-промислові ТНК, діяльність яких сконцентрована на виробництві озброєнь, що використовують позитивний ефект масштабу виробництва та капіталу
ТНК III покоління	Науково-технологічні ТНК, націлені на безперервне технологічне оновлення виробництва, продукції, які отримують вигоди за рахунок транскордонного кооперування
ТНК IV покоління	Глобальні ТНК, націлені на досягнення лідируючих позицій в рамках глобальної економіки в цілому за рахунок активної інноваційної діяльності, високомобільні і високоадаптивної організаційно-функціональної, структурної та управлінської стратегій
ТНК V покоління	Глобальні над-ТНК, підсистеми світового господарства, що інтегрують у своїй структурі власні фінансові інститути, які здійснюють кооперування з транснаціональними банками з метою підпорядкування собі національних економік і світового господарства в цілому
ТНК VI покоління	Глобальні кібер-ТНК, що базуються на використанні в бізнесі глобальної мережі Інтернет, що трансформували за рахунок цього свою організаційно-функціональну структуру, що отримали різкий стрибок показників глобальної ефективності. Кібер-ТНК трансформують світові ринки в глобальний кіберпростір
ТНК VII покоління (перспектива)	Планетарні ТНК, які інтегрують процеси глобалізації, трансформації та кібернетизації світового господарства

Джерело:[13;23;27;29]

На сучасному етапі в розвинених країнах домінуюче становище в кожній галузі займають всього два - три великі компанії, конкуруючі між собою на ринках усіх країн. Новітньою тенденцією в діяльності ТНК є мережева організація бізнесу, що передбачає найбільш ефективний спосіб об'єднання в виробничу структуру незалежних суб'єктів, що реалізують власні цільові установки.

Інтенсивному розвитку ТНК в світі в другій половині ХХ ст. сприяли такі джерела ефективної діяльності:

- переваги володіння і доступу до природних ресурсів, капіталу і результатами науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт (НДДКР);
- горизонтальна диверсифікація в різні сировинні галузі або вертикальна диверсифікація за технологічним принципом в рамках однієї галузі, що забезпечують в тому і в іншому випадку економічну стабільність і фінансову стійкість ТНК;
- можливість оптимального розподілу підприємств головний (материнської) компанії в різних країнах з урахуванням розмірів їх національних ринків, темпів економічного зростання, цін, доступності економічних ресурсів, а також політичної стабільності;
- реальність якнайшвидшого акумулювання капіталу в рамках всієї системи ТНК, включаючи позикові кошти в країнах розміщення зарубіжних філій, і додаток його в найбільш вигідних для корпорації обставин і місцях;
- безпосередня близькість до споживачів продукції зарубіжного філії ТНК і можливість отримання достовірної інформації про перспективи розвитку місцевих ринків і конкурентному потенціалі аналогічних компаній приймаючої країни;
- надання можливості використовувати в інтересах ТНК державну зовнішньоекономічну політику в різних країнах;
- зростаюча здатність продовжувати життєвий цикл технологій і продукції ТНК, «скидаючи» їх у міру старіння в зарубіжні філії і зосереджуючи

ресурси підрозділів ТНК на розробці нових технологій і виробів в материнській компанії в країні базування;

- можливість за рахунок прямих інвестицій долати експортні бар'єри на шляху впровадження своїх товарів на ринок тієї або іншої країни;

- широке використання фінансових ресурсів багатьох країн світу;

- безперервна інформованість про кон'юнктуру товарних, валютних і фінансових ринків у різних країнах, що дозволяє оперативнo спрямовувати потоки капіталів у ті країни, де складаються сприятливі умови для отримання максимального прибутку;

- оптимальна організаційна структура всієї корпорації, яка знаходиться під пильною увагою і контролем керівництва ТНК і постійно вдосконалюється.

Отже, загалом транснаціоналізація світової економіки пройшла вже шість етапів, від розробки та видобутку сировинних ресурсів в колоніальних країнах Азії, Африки, Латинської Америки, а також з їх переробкою в країнах - власників колоній до виникнення величезних транснаціональних фінансових конгломератів і ще більш підсилює позиції ТНК в світогосподарській системі.

## **1.2 Регулювання діяльності ТНК на території України**

На сучасному етапі, міжнародно-правове регулювання діяльності ТНК регіонального та універсального рівня є далеким від жаданого, проте існують документи правового характеру, які застосовуються для того, щоб регулювати їх діяльність. Ключовими документами є наступні:

- Проект Кодексу поведінки ТНК [25];

- Кодекс іноземних інвестицій, який було прийнято в 1970 році державами Латинської Америки; країнами, які є учасниками Андського пакту (Болівія, Колумбія, Перу, Чилі, Еквадор [5, с. 76];

- Конвенція про транснаціональні корпорації, прийнята від 1998 року, за якою закріплюються основоположні основи сторін в сфері створення і діяльності ТНК [14];

– Хартія економічних прав та обов'язків держав, затвердженої резолюцією Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) від 12 грудня 1974 року [31], норми якої направлені на те, щоб захищати економічні права країн, які мають потенціал на розвиток (сформовані міжурядові комісії ООН з центрів ТНК). Зазначена хартія, яка є багатосторонньою угодою, спрямовується також і на захист інвестицій іноземних корпорацій та забезпечує контроль за діяльністю ТНК зі сторони урядів країн, які є приймаючими. Проте такі країни як США та Великобританія і деякі інші, які підписували цю угоду, так її і не ратифікували;

– Регіональна декларація про міжнародні інвестиції та багатонаціональні підприємства від 21 червня 1976 року та додатком слугують керівні принципи для багатонаціональних підприємств (норми зазначеного документа не є обов'язковими, виконувати їх можна в добровільному порядку) [5, с. 37];

– Принципи щодо контролю за обмеженням ділової практики монополій і корпорацій (прийняті в 1980 році Генеральною Асамблеєю ООН) [5, с. 38].

У межах СНД 6 березня 1998 р. у Москві було підписано Конвенцію про транснаціональні корпорації. Верховна Рада України 13 липня 1999 р. прийняла закон № 921-ХІУ про ратифікацію цієї Конвенції. Цей невеликий за обсягом закон містить такі статті-застереження:

1. Транснаціональні корпорації на території України та за її межами у разі, коли їх створення може призвести до монополізації товарних ринків в Україні, впливає чи може вплинути на економічну конкуренцію на її території, створюються за згодою Антимонопольного комітету України в порядку, передбаченому антимонопольним законодавством України.

2. Україна зобов'язується застосовувати положення Конвенції про транснаціональні корпорації, за винятком другого та восьмого абзаців преамбули і слів у ст. 19 "Економічний Суд Співдружності Незалежних Держав чи інші".

Транснаціональні корпорації не зникли. їх діяльність не припинилася. Отже, сучасні й майбутні правники мають широке поле для діяльності,

пов'язаної зі створенням ефективної міжнародно-правової бази, що регламентує діяльність ТНК.

Нормативно-правове регулювання ТНК в Україні складається з трьох рівнів.

До першого рівня відноситься вітчизняне внутрішнє законодавство, метою якого є регулювання міжнародної економічної діяльності та сприяння розвитку і залученню ТНК в Україні, цим самим це дає можливість покращувати соціально-економічне середовище, а також підвищувати рівень притоку капіталу[10, с.37]. Ключовими нормативно-правовими актами, які регулюють діяльність ТНК є наступні:

- Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-4;
- Закон України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 р. № 5146;
- Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р. № 2121-3;
- Закон України «Про державно-приватне партнерство» від 1 липня 2010 року № 2404-VI;
- Закон України «Про ратифікацію Конвенції про транснаціональні корпорації» від 13.07.1999 р. № 921-XIУ;
- Закон України «Про холдингові компанії в Україні» від 15.03.2006 р. № 3528-4 [5, с. 133-134] тощо.

Другий рівень правового регулювання діяльності ТНК в Україні представлений двосторонніми інвестиційними та іншими угодами, які укладаються між заінтересованими державами. Зазначеним угодам властива тенденція до уніфікації, в них часто містяться практично ідентичні норми за змістовним наповненням. Україною було укладено близько 50 угод, які стосуються сприяння та взаємного захисту інвестицій та які виступають гарантом для сприятливих, стабільних і прозорих умов для інвесторів іншої держави[20, с.60]. Серед таких угод можна виділити наступні:

- Угода між Україною та Боснією і Герцеговиною про заохочення і взаємний захист інвестицій Україна, Боснія і Герцеговина від 13.03.2002 року;
- Угода між Урядом України та Урядом Фінляндської Республіки про сприяння та взаємний захист інвестицій від 07.10.2004 року;
- Угода про партнерство та співробітництво між європейськими співтовариствами і Україною від 14.06.1994 року [5, с. 136].

Третій рівень правового регулювання діяльності ТНК в Україні характеризується міжнародними багатосторонніми угодами.

Єдиною та значимою багатосторонньою угодою була ратифікована Україною Конвенція про транснаціональні корпорації СНД від 1998 року, відповідно до якої сторонами було погоджено перебудовувати національні економіки для того, щоб сприяти розвитку ТНК [5, с. 137].

Отже, належний рівень правового регулювання ТНК може здійснюватися, якщо існує взаємний баланс та узгодження національних і міжнародних правопорядків на внутрішньодержавному, регіональному та універсальному рівнях. В той же час, в Україні не реалізовано універсальних правил та норм обов'язкового характеру, які б повноцінно регулювали діяльність ТНК, а чинні міжнародні акти мають здебільшого декларативний характер, бо очевидним є те, що не існує достатньої кількості механізмів, щоб реалізувати їх на міжнародному рівні.

## **Висновки до Розділу 1**

Основою нової глобальної економічної системи є ТНК, які володіють великими фінансовими ресурсами, впроваджують передові технології, мають значні просторові ринки збуту та проводять активну інвестиційну політику в глобальному масштабі. Саме транснаціональні корпорації є головними суб'єктами міжнародних економічних процесів в умовах глобалізованого світу, а їх розмір є визначальним фактором транснаціоналізації діяльності, особливо при злиттях і поглинаннях. Організуючи нові дочірні компанії та філії в

інших країнах і розширюючи свою географічну присутність за кордоном, ТНК збільшують обсяги продажів і впливають на структуру всієї світової економіки.

Загалом транснаціоналізація світової економіки пройшла вже шість етапів, від розробки та видобутку сировинних ресурсів в колоніальних країнах Азії, Африки, Латинської Америки, а також з їх переробкою в країнах - власників колоній до виникнення величезних транснаціональних фінансових конгломератів і ще більш підсилює позиції ТНК в світогосподарській системі.

Належний рівень правового регулювання ТНК може здійснюватися, якщо існує взаємний баланс та узгодження національних і міжнародних правопорядків на внутрішньодержавному, регіональному та універсальному рівнях. В той же час, в Україні не реалізовано універсальних правил та норм обов'язкового характеру, які б повноцінно регулювали діяльність ТНК, а чинні міжнародні акти мають здебільшого декларативний характер, бо очевидним є те, що не існує достатньої кількості механізмів, щоб реалізувати їх на міжнародному рівні.

## РОЗДІЛ 2

### АНАЛІЗ ВПЛИВУ ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ НА ЕКОНОМІКУ КРАЇНИ

#### 2.1 Оцінка впливу транснаціоналізації на розвиток світової економіки

Транснаціональні корпорації, представлені в багатьох країнах світу, здатні впливати на всі сфери суспільного життя.

За підрахунками експертів [48] корпорації забезпечили світовій економіці 10 млн. робочих місць, а їх сукупний дохід перевищує обсяг ВВП будь-якої країни світу, за винятком Китаю і Японії, складаючи \$ 4,2 трлн. Верхні рядки рейтингу займають такі компанії як Apple, Google, AT & T, Budweiser, Colgate, eBay, General Electric, IBM і McDonald's.

Понад 2/3 зовнішньої торгівлі і близько половини світового промислового виробництва і доводиться на ТНК. Вони контролюють приблизно 80% технологічних нововведень і ноу-хау [48].

Загальний обсяг накопичених прямих іноземних інвестицій перевищує \$ 4 трлн., А обсяг продажів ТНК складає 25% світових, причому 1/3 продукції ТНК випускається афілійованими закордонними структурами. Обсяг продажів закордонних структур ТНК вже перевищує весь світовий експорт [48].

Наприклад, половина експортних операцій США здійснюється американськими та зарубіжними ТНК, у Великобританії аналогічні операції здійснюють до 80% ТНК, в Сінгапурі - до 90%.

На підприємствах ТНК працює понад 73 млн. осіб, які щорічно виробляють продукції більш ніж на \$ 1 трлн. З урахуванням суміжних галузей ТНК забезпечили роботою 150 млн. осіб [48].

Під контролем ТНК знаходяться окремі товарні ринки: 90% світового ринку пшениці, кави, кукурудзи, ліси, тютюну та залізної руди, 85% - ринку міді і бокситів, 80% - ринку чаю та олова, 75% - ринку сирової нафти, натурального каучуку і бананів[48].

Відповідно за доповіддю UNCTAD (конференції ООН з торгівлі та розвитку) про світові інвестиції в даний час налічується близько 100 тис. найбільших міжнародних корпорацій більш ніж з 860 тис. закордонними філіями.

Масштаби діяльності найбільших ТНК колосальні: так, відповідно до 17-м щорічним рейтингом Forbes Global 2000 в 2019 році на 2000 найбільших міжнародних компаній з 61 країни в сумі припадало понад 40 трлн дол. США річного доходу і більше 186 трлн дол. активів [48].

Топ-100 компаній світу за розміром іноземних активів, на які в 2019 р припадало лише 0,1% від загальної кількості мультинаціональних корпорацій, характеризуються загальним обсягом продажів, рівним приблизно 11% світового ВВП. До складу кожної з цих 100 найбільших корпорацій світу входить в середньому 549 філій в 56 державах, в тому числі 68 офшорних компаній, 19 холдингових компаній.

Зростання зарубіжної виручки 100 найбільших ТНК випереджає зростання їх зарубіжних активів і чисельність співробітників за кордоном, що свідчить про те, що для розвитку міжнародного виробництва в даний час не потрібні значні активи. Так, в 2018 р обсяг зарубіжних продажів виріс на 7,9 % при зростанні зарубіжних активів на 2,6% і падіння чисельності закордонного персоналу на 2,1%. Це дозволяє припустити, що ТНК воліють охоплювати зарубіжні ринки з меншою операційною присутністю. За топ-100 найбільших компаній світу, як і по всьому ТНК, спостерігається аналогічна картина: показники, що характеризують зарубіжну діяльність компаній, росли повільніше, ніж аналогічні показники по всій діяльності компаній (міжнародної та національної). У 2018 р сумарний обсяг продажів цих ТНК виріс на 17,4%, зростання активів склав 6,8 %, а чисельність персоналу збільшилася на 4,7%. Це цілком пояснюється проведеною окремими країнами політикою протекціонізму, торговими війнами, економічними санкціями.

Склад глобальних ТНК за останні роки значно змінився. Промислові корпорації, які характеризуються більшою капіталоемністю, переміщуються в

рейтингах на нижчі позиції, а деякі з них навіть випадають з цих рейтингів. Важливе місце серед 100 найбільших ТНК світу зайняли високотехнологічні та цифрові корпорації, що становлять 20%. Материнські компанії здебільшого з топ-100 найбільших компаній світу знаходяться в розвинених країнах. Незважаючи на значну роль в глобальних економічних процесах американських компаній, їх число в складі цього рейтингу поступово зменшується (з 32 в 1993 р до 19 в 2018 р), перш за все, за рахунок збільшення в ньому кількості МНК з країн, що розвиваються і посилення позицій компаній країн Західної Європи. З 61 країни, представленої в списку Forbes 2000 за 2019 р найбільшу кількість складають компанії США – 575. Далі йдуть Китай і Гонконг - 309 компаній, за ними Японія - 223 компанії (рис 2.1).

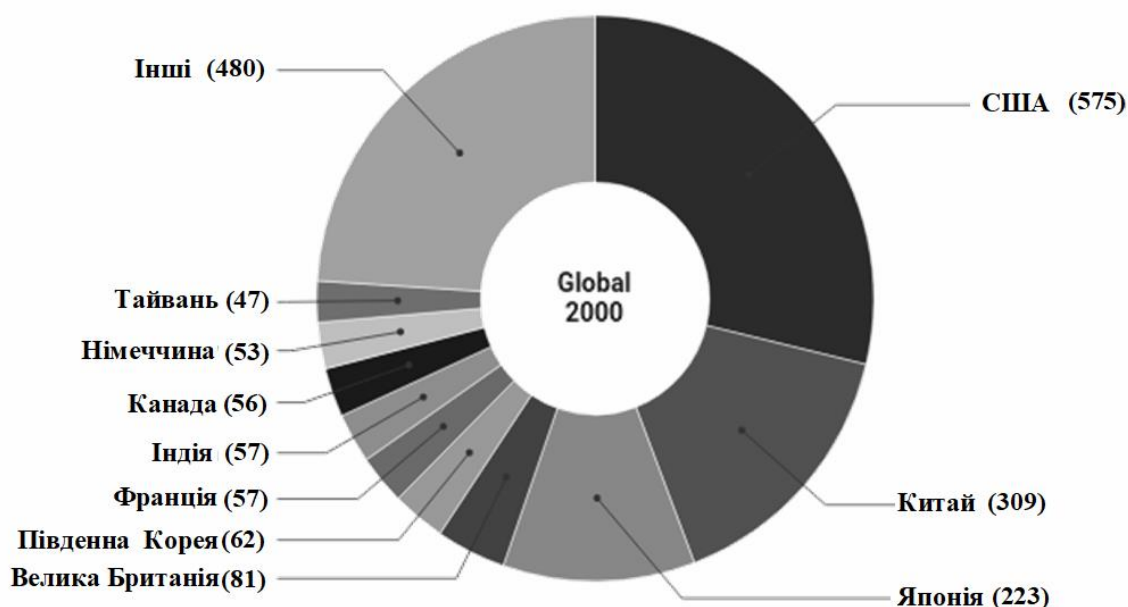


Рис 2.1 Розподіл 2000 найбільших публічних компаній світу по країнам їх материнських компаній 2019 р.

Джерело: [38]

Розбивка виглядає зовсім інакше, ніж це було, коли Forbes вперше опублікував Global 2000: в ньому було 776 МНК США, в той час як компаній Китаю та Гонконгу - всього 43(рис.2.2).

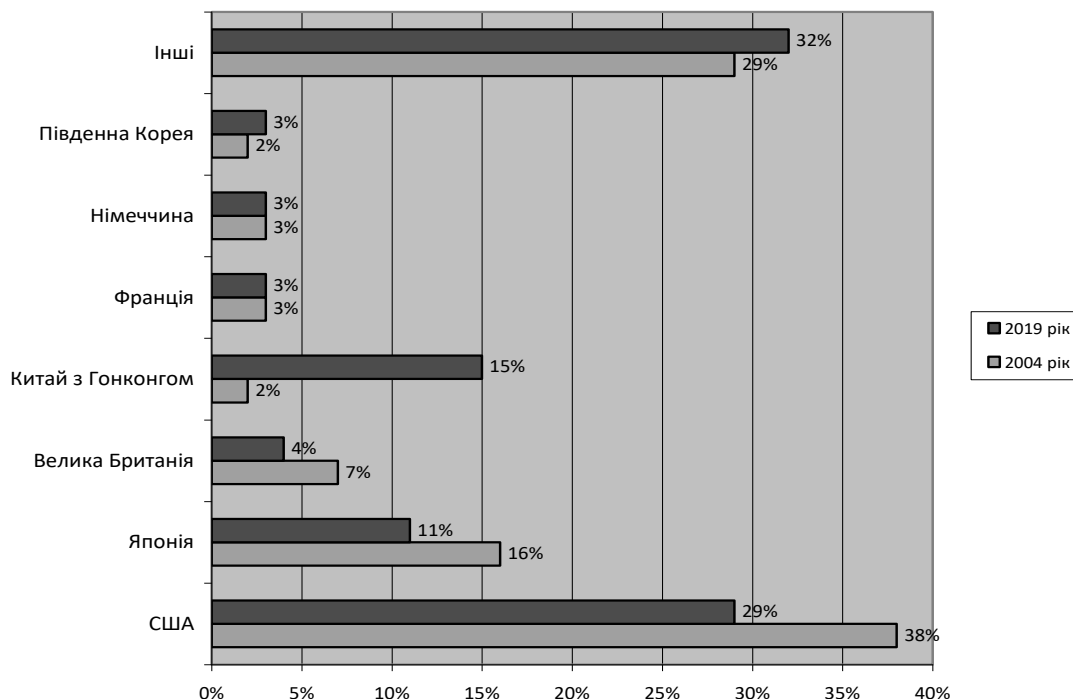


Рис.2.2 Розподіл 2000 найбільших публічних компаній світу по країнам базування їх материнських компаній у 2004 та 2019 роках

Джерело:[41;44;48]

Останнім часом істотно підвищилася роль державних корпорацій: 16 ТНК з рейтингу найбільших компаній світу і 41 корпорація в рейтингу топ-100 ТНК з країн, що розвиваються і країн з перехідною економікою належать державі. До державних при цьому відносять компанії, пакет акцій або частка статутного капіталу яких не менше ніж на 10% належать державним організаціям або державі або в яких держава є найбільшим акціонером або має «золоту акцію». В даний час в цілому серед БНК налічується близько 1,5 тис. таких корпорацій, що мають понад 86 тис. зарубіжних філій. На них припадає лише 1,5% усіх багатонаціональних компаній, але майже 10% всіх зарубіжних філій. Материнські компанії державних ТНК представлені по всьому світу: приблизно третина припадає на ЄС (420 компаній), понад 50% - на країни, що

розвиваються. Велика кількість з них базується в Китаї (257), Малайзії (79) і Індії (61). При цьому треба відзначити, що число державних МНК і рівень їх транснаціоналізації останнім часом стабілізувалися [44]. На сучасному етапі лідерами по кількості присутності ТНК в країні залишаються США та Китай (рис.2.3).

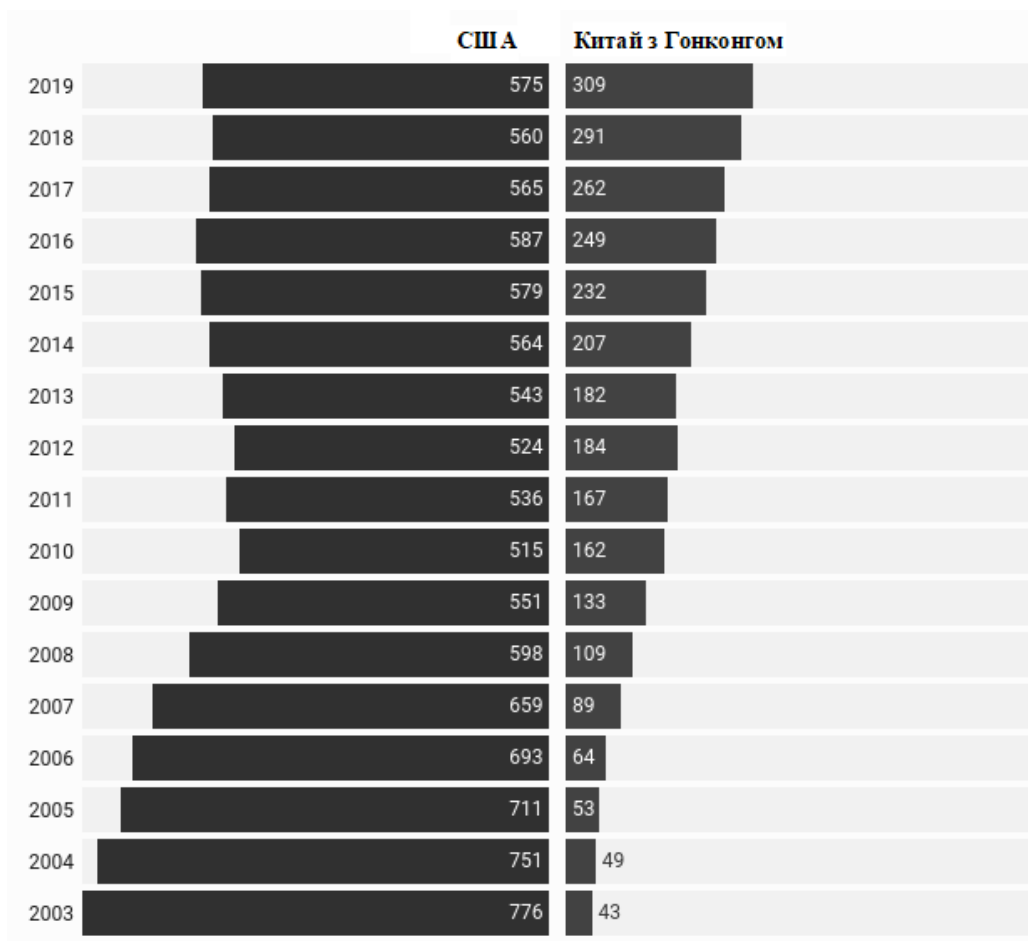


рис.2.3 Динаміка ТНК 2003-2019 рр. двох країн-лідерів

Джерело: [38]

На рис.2.3 можемо спостерігати за динамікою кількості ТНК в США та Китаї. Кризові явища в світовій економіці початку XXI ст. негативно позначилися на зовнішньоекономічних зв'язках США і привели до скорочення обсягів зарубіжних капіталовкладень і потоків відповідних доходів. Однак

пізніше позитивна динаміка показників відновилася, причому одним з факторів зростання доходів від прямих інвестицій за кордоном стали масштабні капіталовкладення 2015-2016 рр.

ТНК також грають украй важливу роль в наукових розробках, патентах технологій і в цілому розвитку науки і практично всіх сфер людського життя - від створення сервісів потокового відео до комерційних польотів в космос. Найкращі інвестори у НДДКР – з технологічної та цифрової галузей: Amazon.com (США) майже 29 млрд. дол. видатків у 2019 р. Alphabet (США) – 17 млрд. дол.

Також, варто відмітити гонку між Google і IBM в створенні квантових комп'ютерів - пристрої, який може повністю перевернути ІТ-сферу і привести до революційних відкриттів, виконуючи складні обчислення. Або, до прикладу, ситуацію з автомобільною індустрією, де практично не залишилося одиночних виробників, а всі світові бренди об'єднуються в глобальні корпорації, щоб спільно розробляти найбільш просунуті технології і конкурувати з іншими корпораціями.

За даними експертів ВВС, близько 300 найбільших ТНК в світі володіють як мінімум чвертю від всіх виробничих потужностей, загальною вартістю приблизно в п'ять трильйонів доларів. Що стосується світової торгівлі – також, перевага за ТНК. Саме тому, найбільші економіки в світі - це ТНК, які за своїм фінансовим обсягом і впливу випереджають багато держав.

Ринкова вартість кожної з найбільших ТНК - Alphabet (Google), Amazon, Microsoft і Apple - варіюється в діапазоні від \$ 850 млрд. до одного трильйона доларів. Дохідна частина бюджету України на 2019 рік становила трохи більше \$ 41,5 млрд.

Отже, промислово розвинуті країни є головними експортерами капіталу, які припадають три основні «центри сили» США, Азійські країни, зокрема Китай та ЄС. Транснаціональні корпорації перетворюють світову економіку в міжнародне виробництво, забезпечуючи прискорення науково-технічного

прогресу у всіх його напрямках - технічний рівень і якість продукції, ефективність виробництва, вдосконалення форм менеджменту, управління підприємствами.

## **2.2 Аналіз впливу транснаціональних компаній на розвиток країн світу**

Як ми визначилися з пункту 2.1, найбільші транснаціональні компанії зосереджені у Великобританії, Нідерландах, Сінгапурі, Фінляндії, Німеччині, Швейцарії, Ірландії, Франції, Швеції, Люксембурзі, Гонконзі, Тайвані, Бельгії, США та інших країнах світу .

У 2019 році 54 країни і території прийняли щонайменше 107 політичних заходів, які зачіпають іноземні інвестиції, причому найбільш найактивніше їх приймали країни Азії, які прийняли майже 50% цих заходів. Загальна кількість нових заходів політики продовжувало знижуватися другий рік поспіль з піку в 2017 році. 76% новоприйнятих заходів спрямовані на лібералізацію, заохочення і спрощення інвестицій, в той час як інші 24% встановлюють нові обмеження або норми регулювання [48]. Тенденція посилення з міркувань національної безпеки контролю за іноземними інвестиціями останніх років тривала в 2019 році. Шість країн, в основному розвинених, прийняли нові заходи такого роду, що зачіпають стратегічні галузі і критично важливу інфраструктуру. Методи зміцнення систем контролю включали, наприклад, розширення галузевого охоплення перевірок, зниження порога капіталу для проведення перевірки, розширення критеріїв перевірки, зміцнення системи санкцій, продовження терміну перевірки і створення спеціальних контрольних органів.

Великі міжнародні корпорації є основою економічної системи США. Найбільші корпорації США за обсягами продажів перевершують розміри ВВП багатьох національних держав. Незважаючи на те, що вони складають всього 1% загальної кількості американських компаній, у 2020 році на них

припадало 25% валового прибутку приватного сектора, 48% товарного експорту і 74% витрат приватного сектора на НДДКР. Крім свого прямого внеску в зростання ВВП за рахунок виробництва власних товарів і послуг, американські міжнародні корпорації також впливають на сукупний попит через придбання сировини та проміжної продукції, оскільки приблизно 90% їх постачальників є компаніями, що базуються в США. Опорна роль цих компаній в економіці країни зумовлена й тим, що вони забезпечують інвестування в ключові перспективні напрямки розвитку країни, зокрема, в області інновацій і НДДКР. Глобальна діяльність великих корпорацій сприяє зміцненню міжнародних економічних позицій США, особливо в найбільш конкурентних галузях на світовому ринку - 44% економічної активності американських великих міжнародних корпорацій доводиться на глобально конкурентоспроможні сектора, в порівнянні з 24% в середньому по всім компаніям. Витрати на науку і підготовку кадрів найбільших американських корпорацій порівнянні із загальним обсягом витрат на ці цілі багатьох розвинених країн.

Для характеристики проникнення кожної ТНК в економіку інших країн введено індекс транснаціоналізації компаній (1990 р., ЮНКТАД). Цей сукупний показник ґрунтується на зіставленні розмірів господарської діяльності компанії на батьківщині й за кордоном і складається з трьох компонентів: активи, обсяг продажів та штат компанії [49].

Розрахунок індексу транснаціоналізації ведеться за наступною формулою:

$$IT = 1/3 (A1 / A + R1 / R + S1 / S) \times 100\% \quad (2.1)$$

Де, IT - індекс транснаціоналізації (%);

A1 - закордонні активи;

A - загальні активи;

R1 - обсяг продажів товарів і послуг закордонними філіями;

R - загальний обсяг продажів товарів і послуг;

S1 - зарубіжний штат;

S - загальний штат працівників компанії.

Для прикладу було розглянуто діяльність двох ТНК та розраховано їхній індекс транснаціоналізації. Компанії були засновані у США і вони є загальновідомими транснаціональними корпораціями, це: Mondelez International та PepsiCo, які за рейтингом журналу Forbes займають 228 та 86 позицію в рейтингу найбільших компаній світу.

Американська транснаціональна компанія Mondelez International, Inc. вважається однією з найбільших компаній в світі, які виробляють продукти харчування, напої та кондитерські вироби. Крім іншого, в число продуктів компанії входять кава, молочні продукти, бутильована вода, дитяче харчування і морозиво. Компанія була заснована в 2012 році і знаходиться в м Дірфілд, Іллінойс, США. Компанія Mondelez входить в список індексів S & P 100 і S & P 500. Її акції, тикер MDLZ.OQ, представлені на біржі Nasdaq.

Mondelez International здійснює діяльність в більш ніж 150 країнах світу. Корпорація виробляє закуски з такими знаковими світовими та місцевими брендами, як печиво Oreo, belVita і LU; Cadbury Dairy Milk, Milka і шоколад Toblerone; Цукерки Sour Patch Kids і жувальна гумка Trident. Корпорація нараховує близько 80 000 співробітників на заводах, в офісах, в дослідних і дослідно-конструкторських центрах, а також в дистриб'юторських компаніях по всьому світу [49].

Компанія отримує третину доходів на ринках, що розвиваються (таких як Африка, Україна), третина в Європі, решта в Північній Америці.

За три місяці, що закінчилися 31 березня 2021 року, прибуток Mondelez International Inc збільшився на 8% до 7,24 млрд. доларів (табл.2.1). Чистий прибуток збільшився на 31% до 961 млн. доларів. Виручка відображає зростання європейського сегмента на 10% до 2,85 млрд. доларів, зростання сегмента АМЕА на 16% до 1,75 млрд. доларів, зростання сегмента в Північній Америці на 4% до 1,98 млрд. доларів, зростання європейського сегмента на 10% до 2,85 млрд. доларів, зростання сегмента АМЕА на 16% до

1,75 млрд. доларів, Сегмент в Північній Америці збільшився на 4% до 1,98 млрд. доларів [50].

Таблиця 2.1

## Основні фінансові показники діяльності MondelezInternational Inc,

млн.дол. США

Показники :	31.03. 2021 р	31.12. 2020 р	30.09. 2020р.	30.06. 2020 р
Разом Активи	66349	67810	66249	64194
всього зобов'язання	39274	40232	39306	38176
Загальний капітал	27075	27578	26943	26018
Загальний дохід	7238	7298	6665	5911
Валовий прибуток	2966	2872	2792	2331
Операційний прибуток	+1146	964	+1135	713
Чистий прибуток	961	1156	1119	544
Грошові кошти від операційної діяльності	915	3964	2315	1558
Грошові кошти від інвестиційної діяльності	-690	500	-357	-1037
Грошові кошти від фінансової діяльності	-1781	-2215	-495	-181
Чиста зміна готівки	-1591	2322	1462	303
Індекс транснаціоналізації	76,4	76,5	76,5	76.2

Джерело:[49-50]

Валовий прибуток корпорації складає 40,43% у доході корпорації, маржа операційного прибутку -14,6%, рентабельність по чистому прибутку 9,24%. Тобто, дані показники не зважаючи на пандемію Covid 19 вказують на прибуткову діяльність корпорації.

Наступна ТНК PepsiCo, утворилася в 1965 році в результаті злиття The Pepsi Cola Company з компанією Frito Lay. Однак сам напій був запатентований ще в 1903 році фармацевтом з Північної Кароліни. На сучасному етапі PepsiCo - одна з великих транснаціональних компаній в сфері харчової промисловості, виробник безалкогольних напоїв та інших продуктів харчування. Штаб-квартира знаходиться в Перчейз, штат Нью-Йорк. Більше половини прибутку компанії дає діяльність в США, ще 20% припадає на Мексику, Україну, Канаду, Великобританію і Бразилію .

Портфель продуктів PepsiCo включає широкий спектр смачних продуктів і напоїв, в тому числі 23 бренди, кожен з яких приносить більше 1 мільярда доларів у річній роздрібному продажі [51].

Компанія складається з семи підрозділів (сегментів): PepsiCo Beverages North America, Frito-Lay North America, Quaker Foods North America, Латинська Америка, Європа, Африка, Близький Схід і Південна Азія, Азіатсько-Тихоокеанський регіон, Австралія / Нова Зеландія і Китай. Кожне з цих підрозділів має свою унікальну історію та методи ведення бізнесу.

Frito-Lay Північна Америка - FLNA - складає 25% від загальної виручки. Сегмент виробляє і продає закуски в США, наприклад, закуски з ароматом сиру Cheetos, чіпси Doritos tortilla, кукурудзяні чіпси Fritos, картопляні чіпси Lay's, картопляні чіпси Ruffles і чіпси Tostitos tortilla.

Quaker Foods Північна Америка - QFNA - 4% доходів . сегмент виробляє і продає крупи, рис, макаронні вироби, молочні продукти та інші фірмові продукти, а також включає в себе деякі популярні назви, такі як суміші і сиропи Aunt Jemima, пластівці Cap'n Crunch, пластівці Life і гарніри Rice-A-Roni.

PepsiCo Beverages Північна Америка - PBNA - 33% доходів . Сегмент включає в себе всі підприємства з виробництва напоїв у США і Канаді. Сегмент, раніше відомий як North America Beverages (NAB), виробляє і продає концентрати напоїв, сиропи і багато газовані безалкогольні напої (CSD) і негазовані напої (NCB). Продає готові до вживання чай і каву через спільні підприємства з Unilever і Starbucks, а також такі бренди, як Crush і Dr Pepper.

Латинська Америка - LatAm - 11% доходів. Сегмент включає в себе всі підприємства з виробництва напоїв, продуктів харчування і закусок в Латинській Америці. У цьому сегменті працюють більше 70 000 співробітників в 34 країнах, а обсяг продажів становить 7,2 мільярда доларів. У Латинській Америці в портфель компанії входять великі світові бренди, такі як Pepsi, Quaker, Lays, Gatorade, 7UP, Tropicana, Doritos, Cheetos, SoBe, Ruffles, Mafer і Mirinda, а також регіональні і місцеві бренди, такі як Toddy, Toddynho, H2OH !, Paso de los Toros, Tortrix і Kero Coco [51].

Європа - 18% доходів. Сегмент включає в себе всі підприємства з виробництва напоїв, продуктів харчування і закусок в Європі. Він також продає готові до вживання чайні продукти через міжнародне спільне підприємство з Unilever (під торговою маркою Lipton) і деякими провідними молочними продуктами. Включає в себе всесвітньо відомі бренди, такі як Pepsi, Lay's, Doritos, 7UP, Tropicana і Quaker Oats, а також наші всіма улюблені, місцеві і регіональні бренди, включаючи чіпси Walkers, Alvalle Gazpacho, горіхи Duyvis і дитяче харчування Агуша. В даний є провідним виробником солоних закусок, злаків і соків в європейському регіоні і другим за величиною виробником газованих безалкогольних напоїв і молочних продуктів. Штаб-квартира PepsiCo Europe знаходиться в Женеві, Швейцарія.

Africa, Middle East and South Asia - AMESA - 5% доходів. Сектор AMESA складається з регіонів Африки, Близького Сходу і Південної Азії і включає в себе безліч провідних світових і локальних брендів закусок, таких як Lay's, Cheetos і Doritos, а також локальних лідерів, таких як Chippy (Єгипет), Simba (Південна Африка) і Kurkure (Індія і Пакистан), а також різні бренди напоїв, включаючи 7UP, Pepsi, Aquafina, Mtn Dew, Mirinda, і Sting. Сектор Амеса охоплює широке коло ринків, що розвиваються, включаючи ключові країни - Єгипет, Індію, Саудівську Аравію, Пакистан і Південну Африку. У 2020 році PepsiCo придбала компанію Pioneer Foods, провідного виробника продуктів харчування і напоїв в ПАР, поповнивши портфель PepsiCo надійними і відомими брендами, в тому числі Weet-Bix, Vokomo і Ceres. Придбання Pioneer Foods є ключем до стратегії зростання PepsiCo на всьому африканському континенті. Штаб-квартира компанії PepsiCo AMESA знаходиться в Дубаї, ОАЕ[51].

Asia Pacific, Australia and New Zealand and China - APAC - 4% доходів . Сектор APAC складається з Азіатсько Тихоокеанського регіону , Австралії / Нової Зеландії і Китаю , пропонуючи ряд провідних брендів закусок, включаючи Cheetos, Doritos, Lay's і Smith's, а також різні бренди напоїв, включаючи 7UP, Aquafina, Mirinda, Mountain Dew і Pepsi. PepsiCo продає

готову до вживання чайну продукцію через спільне підприємство з Unilever під брендом Lipton і за договором ліцензії Tropicana через стратегічний альянс з Tingyi (Кайманові острови) Holding Corp. (Tingyi). Штаб-квартира PepsiCo APAC знаходиться в Шанхаї (Китай).

За 12 тижнів, що закінчилися 20 березня 2021 року, прибуток PepsiCo, Inc. збільшився на 7% до 14,82 млрд. доларів (табл.2.2). Чистий прибуток збільшився на 28% до 1,71 млрд. доларів. Виручка відображає зростання сегмента Азіатсько-Тихоокеанського регіону, Австралії та Нової Зеландії і Китаю на 71% до 951,5 млн., зростання сегмента Африки, Близького Сходу та Південної Азії на 40% до 883 млн. доларів, зростання сегмента PepsiCo Beverages - Північна Америка на 5% до 5,07 млрд. доларів США. Чистий прибуток збільшився за рахунок зниження збитків корпоративного сегмента на 63% до 139 млн. доларів США.

Таблиця 2.2

## Основні фінансові показники діяльності PepsiCo, млн. дол. США

Показники :	31.03 2021 р	31.12. 2020 р	30.09. 2020 р.	30.06. 2020 р
Разом Активи	91224	92918	92041	89525
всього зобов'язання	77277	79464	78558	77034
Загальний капітал	13947	13454	13483	12491
Загальний дохід	14820	22455	18091	15945
Валовий прибуток	8151	12057	9947	8877
Операційний прибуток	2306	2609	3010	2318
Чистий прибуток	1714	1845	2291	1646
Грошові кошти від операційної діяльності	-719	10613	6123	1462
Грошові кошти від інвестиційної діяльності	94	-11619	-8761	-6762
Грошові кошти від фінансової діяльності	-1888	3819	6411	8971
Чиста зміна готівки	-2523	2684	3589	3419
Індекс транснаціоналізації	88,9	88,9	88,7	88,7

Джерело:[51]

Валовий прибуток корпорації за минулий рік складає 54,74% у доходах PepsiCo, рентабельність операційного прибутку за минулий рік – 14,36%; рентабельність по чистому прибутку – 10,58%.

У рамках нової стратегії PepsiCo має намір до 2025 року домогтися підвищення ефективності використання водних ресурсів в області прямих сільськогосподарських поставок і в регіонах, що мають проблеми з водопостачанням, а до 2030 року досягти скорочення викидів парникових газів на 20% по всьому ланцюгу поставок, включаючи сільськогосподарський сектор. Крім того, спільно з фондом PepsiCo компанія планує інвестувати \$ 100 млн. на підтримку ініціатив щодо захисту прав 12,5 млн. жінок у всьому світі.

Окрему увагу в рамках десятирічного плану приділяється продукції компанії. З огляду на останні рекомендації по правильному харчуванню, розроблені Всесвітньою організацією охорони здоров'я, а також з метою задоволення мінливого попиту споживачів компанія продовжить роботу над удосконаленням лінійки продуктів харчування і напоїв за рахунок скорочення доданого цукру, насичених жирів і солі в складі продуктів. Так, до 2025 року PepsiCo планує, щоб мінімум дві третини її глобального портфолію напоїв в порції об'ємом 0,35 л містили 100 або менше калорій, що поступають з доданих цукрів, тоді як мінімум три чверті глобального портфолію продуктів містили не більше 1,1 г насичених жирів на 100 калорій і не більше 1,3 мг солі на одну калорію.

Covid-19 пішов на користь корпорації PepsiCo, яка має конкурентну перевагу в продажі як закусок, так і напоїв, які є додатковими категоріями продуктів харчування. Стійкість в бізнесі продуктів добре працювала для компанії в умовах пандемії. Соціальна дистанційованість і домашні «карантини» привели до збільшення часу, проведеного вдома, що призвело до зростання тенденцій споживання на дому. Компанія очікує розширення присутності в категорії енергетичних напоїв за рахунок недавнього придбання Rockstar і розширення дистрибуції Bang, а також розкриття потенціалу Mountain Dew в категорії енергетичних напоїв [51].

Отже, позитивним впливом транснаціоналізації на країни світу є створення робочих місць, розвиток інфраструктури, зменшення безробіття, зменшення соціальної напруги в країні, підвищення добробуту населення. З іншої сторони, великі міжнародні корпорації мають значний економічний та політичний вплив особливо у країнах зі структурно слабою та вразливою економікою, так як можуть диктувати власні умови керівництву держав, що, відповідно, створює загрозу національній безпеці країни.

### **2.3 Аналіз діяльності ТНК на території України**

Загальний дохід транснаціональних корпорацій сягає 60% світового ВВП, а в США ще більше – 67%. Значну долю економіки вони займають і в Україні. ТНК мають вплив як на країни базування, так і на приймаючі країни. Більшість країн, що приймають на своїй території філії ТНК, схвалюють їхню діяльність і навіть конкурують між собою, оскільки це забезпечує приплив ПІІ, утворення додаткових робочих місць, посилення внутрішньої торгівлі, впровадження інновацій, випуск нових видів продукції.

Прихід транснаціональних корпорацій в певну країну та вихід національних фірм на світові товарні і фінансові ринки свідчить про інтеграцію даної економіки в світове господарство, її залучення до процесів глобалізації. Це явище отримало назву «транснаціоналізація» економіки. Основним каналом поширення впливу ТНК на національну економіку і засобом формування самих ТНК є прямі іноземні інвестиції (ПІІ).

За умов активізації міжнародної інвестиційної діяльності зростають і основні показники діяльності ТНК. Слід зазначити, що провідним шляхом впливу ТНК на економіку країни є прямі іноземні інвестиції (ПІІ). За даними Організації Об'єднаних Націй, багатонаціональні корпорації здійснюють майже 90% прямих іноземних інвестицій світу, що покращує економічний потенціал країн, у яких діють дочірні підприємства чи філії ТНК, покращує платіжний баланс, сприяє модернізації економіки та передачі інновацій [34].

Розподіл основних інвесторів в Україну наведено в табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Основні інвестори в Україну в 2019 р.

Рейтинг	Країна	Проекти ПІІ (2016–2019 рр.)	Частка, %	Створено робочих місць, од.
1	Кіпр	27	12	217
2	Нідерланди	26	12	733
3	Велика Британія	19	8	363
4	Німеччина	16	6	1755
5	Швейцарія	16	6	1905
6	Австрія	12	4	42
7	Віргінські острови	12	4	22
8	Франція	12	4	555
9	Російська федерація	11	3	151
	Інші	151	31	1256
	Усього	161	90	6999

Джерело:[32]

ПІІ в Україну визначаються як категорія міжнародної інвестиційної діяльності, за допомогою якої резидент однієї країни придбає довгострокові інтереси у підприємстві-резиденті іншої країни. Інвестиції класифікуються як прямі «якщо вони забезпечують 10 або більше відсотків участі у статутному капіталі підприємства або істотну участь в управлінні його діяльністю» В українському законодавстві визначення іноземних інвесторів дає Закон України «Про режим іноземного інвестування».

У табл. 2.4 представлено дані динаміки обсягів надходження прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) в економіку України за період з 2013 р. до 2019 р. За допомогою формул розраховано темпи зростання та темпи приросту показника.

Нами, на основі формули 2.2 проведено розрахунок показників темпів зростання для визначення показників обсягів надходження прямих іноземних інвестицій

(2.2)

$$T_{зр\ 2019/2013} = \frac{32,9}{51,7} \times 100 = 63,6$$

Темп приросту показника розраховано за формулою:

( 2.3)

$$T_{пр\ 2019/2013} = \frac{32,9 - 51,7}{51,7} \times 100 = -36,4$$

Проаналізовано дані динаміки обсягів надходження прямих інвестицій (акціонерного капіталу) з країн світу в економіку України (табл. 2.4).

Як показав аналіз статистичних даних, представлених у табл. 2.4, основними країнам-інвесторами економіки України за період з 2013 р. по 2019 р. є Австрія, Велика Британія, Нідерланди, Німеччина, Російська Федерація, Франція, Кіпр, Віргінські острови та інші країни світу.

Таблиця 2.4

Динаміка обсягів надходження прямих інвестицій  
з країн світу в економіку України, 2013-2019 рр.

Країна	Прямі інвестиції (акціонерний капітал), млрд. дол.							Абс. показ., +/- млрд. дол.	Відносний показник, %	
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019		Темп зр.	Темп прир.
	2019/2013									
Усього	51,7	53,7	38,4	32,1	31,2	31,6	32,9	-18,8	63,6	-36,4
Австрія	2,5	2,3	1,4	1,2	1,1	1,0	1,2	-1,3	48,0	-52,0
Велика Британія	2,5	2,8	2,1	1,8	1,9	1,9	2,1	-0,4	84,0	-16,0
Нідерланди	8,7	9,0	6,9	6,1	6,0	6,4	7,1	-1,6	81,6	-18,4
Німеччина	4,5	2,9	2,1	1,6	1,6	1,7	1,7	-2,8	37,8	-62,2
Російська Федерація	3,0	3,5	1,6	0,3	0,8	0,8	0,6	-2,4	20,0	-80,0
Франція	1,5	1,5	1,3	1,3	0,6	0,7	0,7	-0,8	46,7	-53,3
Кіпр	15,9	17,7	12,0	9,9	8,8	8,9	9,5	-6,4	59,7	-40,3
Віргінські острови (Брит.)	1,9	2,3	2,0	1,7	1,7	1,4	1,0	-0,9	52,6	-47,4
Інші	11,2	11,7	9,0	8,2	8,7	8,8	9,0	-2,2	80,4	-19,6

Джерело: складено на основі [32]

Нами проведений аналіз даних, представлених у табл. 2.4 показав, що обсяги надходження прямих іноземних інвестицій з усіх провідних країн, що

інвестують в економіку України істотно зменшилися протягом аналізованого періоду. Найбільший темп зростання обсягів надходження прямих інвестицій був з Великої Британії – 84,0%, темп приросту – -16,0%. Найменший темп зростання обсягів надходження прямих інвестицій було зафіксовано з Російської Федерації – 20,0%, темп приросту – -80,0%. Все ж основним інвестором України залишається Кіпр.

У 2019 р. обсяги інвестицій з Кіпру склали 28,9% у загальній структурі надходження прямих іноземних інвестицій в економіку України; з Нідерландів – 21,6%; з Великої Британії – 6,4%; з Німеччини – 5,2%; з Австрії – 3,6%; з Віргінських островів – 3,0%; з Франції – 2,1%; з Російської Федерації – 1,8% та з інших країн світу – 27,4% (рис. 2.4).

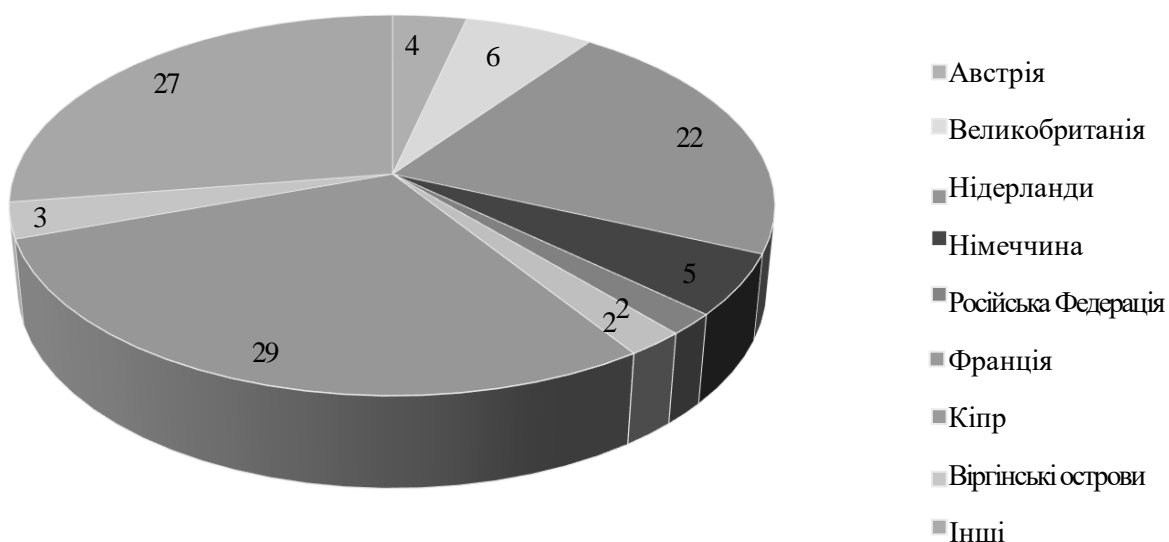


Рис. 2.4 Кругова діаграма структури обсягів надходження прямих іноземних інвестицій в економіку України, 2019 р.

Джерело: складено на основі [32]

Кіпр є основним інвестором України пояснюється тим, що засновниками кіпрських фірм, які інвестують до України, є українські громадяни. Економіці цієї країни переважну більшість прибутку приносять послуги, зокрема банківські. У країні діють низькі ставки оподаткування, зберігається конфіденційність інформації про іноземців, які вкладають кошти в банки

країни, також дозволено нерезидентам засновувати підприємства, переводити через них гроші в банки інших країн і не контролюються походження коштів, якими користуються ці підприємства. Тобто, Кіпр є так званою офшорною зоною, куди українська олігархія виводить свої кошти, які потім повертає до України у вигляді прямих іноземних інвестицій.

Не зважаючи на пандемію у 2020 році іноземні транснаціональні компанії створили в Україні 274 робочих місця. Наймасштабнішими транснаціональними корпораціями, що працюють на території нашої країни, є Coca-Cola, Daewoo, Sigma-Bleyzer, Western NIS Enterprise Fund, «Укртатнафта», Macdonald's Ukraine Ltd, Cargill PepsiAmericas і PepsiCo та Nestle, Procter & Gamble [34].

Крім того, в Україні зафіксовано близько 7362 філій іноземних ТНК, водночас у світі загалом їх понад 800 000. Тобто на Україну припадає лише 0,9% їх загальної кількості [34].

Україна викликає особливий інтерес ТНК у тих галузях, в яких яскраво виражені конкурентні переваги щодо національних компаній. У 2020 р. найпривабливішим для ТНК та інвесторів із країн ЄС та США були такі сектори української економіки: харчова промисловість та переробка сільськогосподарських продуктів (16,3% від загального обсягу прямих іноземних інвестицій); торгівля (15,0%); фінансова сфера (9,1%); машинобудування (8,6%); транспорт (7,6%); операції з нерухомістю (5,2%); фармацевтика та нафтохімічна промисловість (4,1%) [32].

На сучасному етапі в Україні найбільша кількість ТНК представлена у переробній промисловості. За версією Forbes, за підсумками 2020 р. більшість із них була прибутковими (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

## Фінансові результати ТНК в Україні за 2020 р.

№	Корпорація	Галузь	Виручка, млн. дол.	
			2019 рік	2020 рік
1	JT International	Тютюнова	8203,7	7283,6
2	Philip Morris	Тютюнова	6775,1	7877,3
3	Imperial Tobacco	Тютюнова	5399,4	5889,1

Продовження табл. 2.5

4	Bunge	Агропромислова	6723,7	7221,5
5	ViOil	Харчова	4459,8	4139,9
6	Nestle	Харчова	6728,5	5968,6
7	Shell	Нафтогазова	5255,8	4857,8
8	Toyota	Машинобудування	5477,6	4879,1
9	Procter&Gamble	Хімічна	6833,1	7331,3
10	PepsiCo	Харчова	7168,5	7265,4

Джерело:[34]

Найкращі фінансові результати отримали ТНК, що спеціалізуються на тютюновій та харчовій галузях промисловості, а саме: JT International, PepsiCo та Philip Morris.

Зазначимо, що ТНК присутні у всіх сегментах національного ринку, що, звичайно, покращує параметри національного конкурентного середовища, має позитивний вплив на мікро- та макроекономічну динаміку. Проте проблема покращення інвестиційного клімату України і сьогодні не вирішена і залишається надзвичайно актуальною, оскільки поєднання інфляції зі скороченням ВВП викликає занепокоєння інвесторів із приводу ділових можливостей в Україні. Крім того, є суттєві проблеми у сфері кредитування реального сектору економіки, загрозливих масштабів набувають корупція, складні митні процедури, затримки у поверненні ПД.

Українська економіка має привабливий характер для іноземних інвесторів через природно-сировинний потенціал, відносно дешеву робочу силу та високий технічний рівень підготовки спеціалістів. Безперечно, транснаціональні корпорації можуть модернізувати капіталоємні виробництва, що дасть змогу покращити їх загальний технологічний рівень, збільшити конкурентні переваги на світових товарних ринках.

Отже, процеси транснаціоналізації економіки України є сучасним закономірним явищем і можуть бути істотною рушійною силою активізації інноваційно-інвестиційної діяльності. Україна має значний природо-ресурсний потенціал, що і є об'єктом зацікавленості багатьох ТНК. Для української економіки важливо не допустити надмірного споживання цього ресурсу.

## Висновки до Розділу 2

Отже, за результатами аналізу впливу транснаціоналізації на економіку країни зроблено наступні висновки.

Промислово розвинуті країни є головними експортерами капіталу, які припадають три основні «центри сили» США, Азійські країни, зокрема Китай та ЄС.

Для характеристики проникнення кожної ТНК в економіку інших країн введено індекс транснаціоналізації компаній (1990 р., ЮНКТАД). Цей сукупний показник ґрунтується на зіставленні розмірів господарської діяльності компанії на батьківщині й за кордоном і складається з трьох компонентів: активи, обсяг продажів та штат компанії

За допомогою динаміки географічної структури іноземних інвестицій, у 2019 році в економіку ми бачимо що найбільшими країнами-інвесторами для України є Кіпр та Нідерланди.

Транснаціональні корпорації перетворюють світову економіку в міжнародне виробництво, забезпечуючи прискорення науково-технічного прогресу у всіх його напрямках - технічний рівень і якість продукції, ефективність виробництва, вдосконалення форм менеджменту, управління підприємствами.

Процеси транснаціоналізації економіки України є сучасним закономірним явищем і можуть бути істотною рушійною силою активізації інноваційно-інвестиційної діяльності. Україна має значний природо-ресурсний потенціал, що і є об'єктом зацікавленості багатьох ТНК. Для української економіки важливо не допустити надмірного споживання цього ресурсу.

## РОЗДІЛ 3

### НАПРЯМИ ВПЛИВУ ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ НА РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ КРАЇНИ

#### 3.1 Наслідки транснаціоналізації на світову економіку

COVID-19 не знищить глобалізацію, швидше за все, він, навпаки, прискорить її темпи. Пандемія принесла безліч змін в процес глобалізації, для появи яких могли б знадобитися роки. Людство майже повністю транспортувало власне життя в Інтернет, багато компаній також почали співпрацювати на міжнародній арені «режимі онлайн». В результаті цього національні кордони держав втрачають свою значимість [47].

Наукова гонка з пошуку вакцини проти COVID-19 спонукала вчених до безпрецедентної співпраці. Світ почав активний обмін ідеями.

COVID-19 також буде прискорювати і трансформувати фінансові потоки. Оскільки більше ста країн вимагають негайної фінансової допомоги, ера пандемії значно перевершить будь-яку попередню еру транскордонних потоків капіталу [47]. Пандемія також може викликати хвилю «злиття» деяких компаній на міжнародній арені.

Пандемія також викликала трансформації на ринку праці. Зараз, коли офісні працівники почали звикати працювати дистанційно, багато роботодавців планують залишити такий режим роботи.

Східна Азія була основним прихильником глобалізації та до сих пір залишається в центрі транснаціоналізації. Певним чином країни Азії змогли вберегти свою економіку від занадто згубного впливу пандемії, тоді як політика протекціонізму США і провал країни в боротьбі з пандемією тільки провокують падіння економіки в Сполучених Штатах [39].

Попередня «модель глобалізації» не була стійкою і посилювала системні ризики, включаючи фінансові кризи, зміна клімату, зростання нерівності і пандемії. Глобалізація може бути «привабливим політичним гаслом», але такий розвиток подій лише погіршить ситуацію.

Весь світ, особливо країни, які найбільше постраждали від COVID-19, потребують «транскордонних потоків вакцини» і загальному міжнародному співробітництві, яке може допомогти врятувати економіку від остаточного руйнування.

Криза, викликана COVID-19 на зорі нового десятиліття, посилив існуючі проблеми в системі міжнародного виробництва, викликані новою промисловою революцією (НПР), посиленням економічного націоналізму і імперативом стійкості (таблиця 3.1). Ці проблеми вже досягали пікової точки. Їх вплив відчувався, але вони ще не почали докорінно чином змінювати міжнародні виробничі системи. Схоже що пандемія змінить процес транс націоналізації світової економіки. Десятиліття до 2030 року, ймовірно, стане десятиліттям трансформації міжнародного виробництва [38].

Торгово-інвестиційні тенденції розкриваються в трьох ключових аспектах міжнародного виробництва: ступінь фрагментації і протяжність ланцюжків створення вартості (короткі і довгі), географічний розподіл доданої вартості (концентроване і дистанційне) і вибір моделі управління міжнародним виробництвом, що визначає переважання торгівлі з самостійними постачальниками або ПШ.

Таблиця 3.1

## Тенденції, що формують майбутнє міжнародного виробництва

	тенденції	Ключові елементи
технологія / Нова промислова революція	<ul style="list-style-type: none"> <li>•Новітня робототехніка і ПШ</li> <li>• Цифровізація ланцюжка поставок</li> <li>• Технології пошарового друку (3D друк)</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>•Промислова автоматизація, системи штучного інтелекту («Білокомірцеві» роботи)</li> <li>• Платформи, хмара, інтернет речей, блокчейн</li> <li>• Розподілене виробництво, масова індивідуальна адаптація і дедиференціації виробництва</li> </ul>
політика і економічне управління	<ul style="list-style-type: none"> <li>•Посилення державного втручання в політиці держав</li> <li>• Посилення протекціонізму в торгівлі і інвестиціях</li> <li>• Посилення регіонального, двосторонньої і разової економічної співпраці</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>•Промислова політика, антимонопольна політика, податкова політика</li> <li>• Тарифи та нетарифні заходи, захист стратегічних / чутливих галузей</li> <li>• Торгові угоди між окремими групами і з загальних питань</li> </ul>

Продовження табл. 3.1

стійкість	Заходи політики і регулювання, спрямовані на досягнення стійкості <ul style="list-style-type: none"> <li>• Зміни в товарах і технологіях під впливом ринку</li> <li>• Вплив на фізичні ланцюжки поставок</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Основні зелені плани (і різні терміни реалізації), прикордонні вуглецеві корективи</li> <li>• Підвищення репутаційних ризиків і попиту на стійко вироблені товари і послуги</li> <li>• Заходи щодо забезпечення стійкості ланцюжка поставок, зміна джерел ресурсів</li> </ul>
Охорона навколишнього середовища	Зниження впливу виробництва на екологічну систему	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Скорочення викидів шкідливих речовин у атмосферу</li> <li>• Скорочення пріоритетного водокористування</li> <li>• Скорочення загальної кількості виробничих відходів</li> </ul>

Джерело: узагальнено автором за інформацією [48]

Наприклад, автоматизація з використанням робототехніки знижує частку витрат на робочу силу в витратах виробництва, підвищує ефект масштабу і може привести до повторного об'єднання і рещорінгу рознесених процесів. Застосування цифрових технологій призводить до зниження витрат на управління і транзакційних витрат в виробничих системах, більш ефективної координації складних ланцюжків поставок і поліпшенню доступу від низу до верху до глобальних мереж постачання для постачальників міжнародного виробництва на різних рівнях виробництва за допомогою платформ.

Використання технологій пошарового друку призводить до розширення географії виробництва, часто переданого на сторону в останніх ланках глобального постачання, розміщення виробництва ближче до ринків і клієнтів, а також концентрації доданої вартості в проектній ланці ланцюжка створення вартості.

Таким чином, кожна технологія, в залежності від її застосування в конкретній галузі, буде по-своєму згладжувати, розтягувати або згинати «криву посмішки» міжнародного виробництва - концептуальне відображення ланцюжків створення вартості, де в перших (наприклад, дослідження і

розробки) і останніх (наприклад, збут) ланках створюється більш висока додана вартість, ніж в середніх ланках (таких, як виробництво).

Темпи і масштаби впровадження цих технологій частково будуть залежати від політичного середовища торгівлі та інвестицій, які все частіше характеризуються посиленням втручання держави, зростанням протекціонізму і переходом від багатосторонніх до регіональних і двосторонніх механізмів. Нова промислова політика, як правило, націлена на кластеризацію нау-хау і технологій, а також на укрупнення рознесених виробництв для збільшення отримуваної вартості[39].

Протекціонізм призведе до зростання торгових витрат і збільшить ризик втрати технологічних ланцюжків. А при регіоналізмі торгівлі переваги отримуватимуть не глобальні, а регіональні ланцюжки створення вартості.

Важливим фактором трансформації міжнародного виробництва також будуть вимоги стійкості. Відмінності в підходах між країнами і регіонами по відношенню до цільових показників викидів і екологічним, соціальним і управлінським стандартам збільшать тиск на торгово-інвестиційну політику через необхідність, наприклад, прикордонних вуглецевих корективів. Ринки, в тому числі фінансові ринки, не схильні до ризику, і споживачі, що звертають увагу на репутацію, домагаються змін в товарах і технологіях. А заходи щодо забезпечення стійкості ланцюжків поставок вже увійшли в моду в відповідь на дедалі частіші екстремальні погодні явища; вони стануть ще більш важливими в результаті пандемії.

Екологічна відповідальність стає в XXI столітті одним з головних чинників конкуренції, та глобальний міжнародний бізнес демонструє готовність змінюватися. Крім міжнародного регулювання, ТНК почали розробляти власні «Кодекси поведінки» щодо екологічних питань, які випереджали державне або міжнародне регулювання, тим самим впливаючи на його подальше формування. Прикладом таких ініціатив є стандарт ISO 14000.

У транснаціональних корпораціях розробляються кодекси соціальної відповідальності, стратегії розвитку та інші внутрішні документи які

обов'язково включають пункт щодо впливу на навколишнє середовище. Зокрема, визначаються заходи щодо зменшення використання води, відходів, викидів шкідливих речовин в атмосферу, тощо. Що веде нас до негативних наслідків діяльності ТНК.

Таблиця 3.2

## Переваги та недоліки ТНК

Переваги діяльності ТНК	Негативні прояви діяльності ТНК
<ul style="list-style-type: none"> <li>- володіння та доступ до природних ресурсів, капіталу та результатів НДДКР по всьому світу;</li> <li>- горизонтальна диверсифікація в різні галузі або вертикальна інтеграція за технологічним принципом у рамках однієї галузі, що забезпечують економічну стабільність і фінансову стійкість ТНК;</li> <li>- можливість вибору місця розміщення філій у різних країнах з урахуванням розмірів їх національних ринків, темпів економічного зростання, цін, доступності економічних ресурсів, а також політичної стабільності;</li> <li>- низька вартість фінансових ресурсів завдяки ширшим можливостям їх залучення;</li> <li>- економія на масштабах підприємства;</li> <li>- доступ до кваліфікованих кадрів і багаті можливості з їх селекції</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- істотна або можлива монополізація локальних ринків;</li> <li>- можливість диктувати свої умови не лише своїм конкурентам, але і цілим національним економікам, що несе загрозу їх національній безпеці;</li> <li>- перенесення економічно брудних виробництв у найменш розвинені приймаючі країни;</li> <li>- наростання тенденції до скорочення зайнятості на підприємствах ТНК</li> </ul>

Джерело: [5;8;13]

Позитивний вплив ТНК на світову економіку очевидний: корпорації створюють нові робочі місця, покращують рівень життя людей, дозволяють обмінюватися ідеями і реалізовувати найкращі з них, роблять суспільство більш обізнаним в глобальних проблемах і т. д.

Серед негативних сторін діяльності ТНК виділяють: проблему добробуту бідних країн, оскільки глобалізація є найбільш виграшною для розвинених держав і збільшує розрив між багатими і бідними; погіршення умов роботи, оскільки попит на працевлаштування в ТНК зростає по всьому світу; виснаження природних ресурсів, ігнорування місцевих законів про охорону навколишнього середовища, низька інвестування в країни, де розташована власність ТНК і т. д.

Проблема транснаціональних корпорацій полягає в тому, що вони чинять негативний вплив на національні економіки практично всіх держав світу. Вони поступово поглинають дрібні та середні компанії, в тому числі і державні підприємства тієї чи іншої країни, скуповуючи їх активи і власність. Фактично, процес злиття і поглинання дрібних організацій більшими, порушує суверенітет держави і знищує її економіку. Транснаціональні корпорації прагнуть контролювати всі сектори економіки тієї чи іншої держави, не залишаючи можливостей для ведення бізнесу малим підприємствам. Підприємцям просто доводиться йти з ринку в силу неможливості конкурувати з великими компаніями.

Прагнення зайняти всі позиції на внутрішніх ринках в усіх країнах світу, може привести до тотального контролю і управління світовою економікою з боку декількох найбільших транснаціональних компаній, глави яких вже сьогодні тісно співпрацюють, як між собою, так і між політичними елітами багатьох країн. В результаті може вийти так, що всі фінанси і бізнес можуть виявитися в руках певного кола найбагатших і найвпливовіших людей планети, які входять до складу Світового уряду.

Варто акцентувати увагу на тому, що ТНК чинять тиск на політику приймаючих держав, втручаються в їхні внутрішні справи, підкуповують місцевих чиновників в інтересах отримання вигідних замовлень, податкових пільг. Звідси випливає низка проблем, таких як політичні скандали, корупція, податкові зловживання, спроби застосування у своїй діяльності законів і інших норм країн походження ТНК, відмова визнавати виключну юрисдикцію місцевих судів тощо.

Нерідко ТНК, маючи в своєму розпорядженні свої філії за кордоном, намагаються витіснити з ринку національних виробників аналогічного продукту з метою завоювання монопольних позицій і, як згодом з'ясувалося, монопольних цін. Одним із головних інструментів ухилення від оподаткування ТНК є трансфертні ціни, що використовуються для переказу прибутку і скорочення податків. Маючи в своєму розпорядженні свої філії і дочірні компанії

за кордоном, ТНК, які займаються шкідливими виробництвами, часто вибирають країни, де немає жорстких вимог до охорони навколишнього середовища, а це призводить до його забруднення у приймаючих країнах.

Важливим є з'ясування наслідків розширення діяльності ТНК на національному ринку та виділення основних напрямів розвитку власних ТНК. Особливу увагу слід приділити питанням економічної безпеки, під якою розуміють стан національної економіки, що дає можливість задоволення життєво важливих потреб країни в матеріальних благах, незалежно від виникнення у світовій економічній системі або всередині країни форс-мажорних обставин соціально-політичного, економічного або екологічного характеру. При цьому негативних економічних наслідків, на нашу думку, може бути більше, ніж переваг, і не тільки для приймаючої країни, а й для країни базування (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

## Негативні наслідки діяльності ТНК в Україні

Для країни базування	Для приймаючої країни
<ul style="list-style-type: none"> <li>– Суперечності між інтернаціональним глобальним характером операцій ТНК і територіально обмеженою компетенцією держави.</li> <li>– Заборона інвестування в окремі галузі як результат державного регулювання у сфері іноземного інвестування.</li> <li>– Особливості умов інвестування (використання національних напівфабрикатів, навчання кадрів за своєю програмою, розширення експорту та виведення всієї продукції за кордон).</li> <li>– Наявність ризику конфіскації інвестицій.</li> <li>– Корпоративна ідеологія ТНК (власні спецслужби і достатня кількість зброї).</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>– Нав'язування компаніям приймаючої країни неперспективних напрямів у системі розподілу праці.</li> <li>– Маніпулювання цінами (з боку ТНК) з метою уникнення податків.</li> <li>– Розташування екологічно небезпечних виробництв та підприємств із застарілою технікою на території приймаючої країни.</li> <li>– Нестійкість інвестиційного процесу.</li> <li>– Зовнішній контроль з боку ТНК.</li> <li>– Тиск на органи влади з метою лобювання своїх інтересів.</li> <li>– Під час кризи капітали ТНК концентруються в країні базування, щоби стабілізувати внутрішню ситуацію.</li> <li>– Виснаження природних ресурсів приймаючих країн.</li> </ul>

Джерело: сформовано автором на сонові [13]

До вищезазначеного можна додати, що іноземні інвестори найчастіше «захоплюють» найперспективніші та найбільш розвинуті сектори приймаючих країн і можуть нав'язувати національним підприємствам свої корпоративну

культуру, небезпечні технології, екологічно небезпечні матеріали тощо. У багатьох країнах такі галузі, як металургія, транспорт, суднобудування, енергетика та телекомунікації, є закритими для іноземних інвесторів, тому що вони є основою національної економічної безпеки. Проте Україна дозволяє іноземним інвесторам увійти в ці галузі, що може призвести до зростання залежності економіки країни від іноземних ТНК [30, с. 136].

У країні базування українські ТНК повинні отримати підтримку державного апарату в конкурентній боротьбі з міжнародними концернами, що базуються в інших країнах, і основними методами цієї підтримки повинні стати насамперед інструменти непрямого регулювання економіки та інституційні перетворення, спрямовані на реалізацію конкурентних переваг України, на появу технологічних українських ТНК. У зв'язку з цим потрібне розроблення і прийняття урядом постанов, у яких були б визначені конкретні заходи державної підтримки, що мають системний характер і спрямовані на формування українських ТНК. Ці заходи повинні бути спрямовані на формування у ТНК елементів глобальної конкурентоспроможності: стратегічної інфраструктури; глобально орієнтованого менеджменту; сильних позицій у країні базування.

Для зменшення негативного впливу зарубіжних ТНК на економіку України, на нашу думку, необхідно зробити такі дії:

1. Діяльність іноземних ТНК має регулюватися згідно з національними інтересами. Насамперед із метою захисту національної економіки потрібно сформувати відповідну законодавчу базу, яка б регулювала процедуру виходу ТНК на місцевий ринок, надавала переваги місцевим інвесторам. Необхідно чітко регламентувати форми присутності ТНК на вітчизняному ринку, забезпечувати передавання до українських підприємств та адаптацію новітніх технологій і результатів НДДКР. Безперечно, розроблені заходи мають бути спрямовані на забезпечення зайнятості місцевих трудових ресурсів, впровадження моніторингу інвестиційних проєктів на відповідність екологічним та санітарним нормам. Крім того, важливо нормувати

використання внутрішньої сировинної бази. І головне, для мінімізації ризиків транснаціоналізації національної економіки Україна має скорочувати обсяги експорту товарів сировинного характеру, а переорієнтовуватися на виробництво готових виробів із відносно високою доданою вартістю.

2. Створення вітчизняних ТНК. Сьогодні національний капітал, який формується за допомогою крупних фінансово-промислових груп, може конкурувати з транснаціональними корпораціями. Україна вже зробила перші кроки до транснаціоналізації, тому надалі важливо стимулювати становлення вітчизняних ТНК, бажано з повним замкнутим циклом, об'єднання їх із родинними закордонними корпораціями на взаємовигідній партнерській основі без ущемлення інтересів будь-якої зі сторін, підтримувати національні інноваційні підприємства, венчурні малі підприємства тощо. Створення українських ТНК дасть змогу певною мірою захистити національні економічні інтереси, буде сприяти подальшому розвитку українських господарських структур, інтернаціоналізації їхнього виробництва і капіталу, інтеграції України у світову економіку. Поряд із державним регулюванням діяльності корпорацій всередині своєї «рідної» країни доцільно вжити заходів для забезпечення та просування інтересів ТНК в інших країнах, де розташовуються структурні підрозділи корпорацій. Так, в Україні необхідно приділити значну увагу питанням розвитку вітчизняних ТНК, що виходять на міжнародні ринки, і сприяти формуванню сприятливого політичного й економічного поля для вітчизняних ТНК в інших країнах.

Отже, подальший розвиток міжнародного виробництва визначатимуть три ключових технологічних напрямки науково –промислового розвитку: автоматизація з використанням робототехніки, розширення цифровізації ланцюжків поставок і технології пошарового друку. Кожна з цих технологій буде надавати явний вплив на тривалість, географічний розподіл і управління глобальними мережами постачання.

Позитивним впливом транс націоналізації на країни світу є створення робочих місць, розвиток інфраструктури, зменшення безробіття, зменшення соціальної

напруги в країні, підвищення добробуту населення. З іншої сторони, великі міжнародні корпорації мають значний економічний та політичний вплив особливо у країнах зі структурно слабою та вразливою економікою, так як можуть диктувати власні умови керівництву держав, що, відповідно, створює загрозу національній безпеці країни.

### **3.2 Напрями впливу ТНК на підвищення конкурентоспроможності України**

Україна є рівноправний учасник міжнародних економічних відносин, але ще є недосвідченим гравцем у міжнародних справах і не має багатьох конкурентних переваг, але з точки зору національного добробуту, участі в міжнародному поділі праці, ступеня інтеграції у світову економіку і, зрештою, конкурентоспроможності, поступово усвідомлює, що все більше залежить від того, наскільки успішною є діяльність транснаціональних корпорацій (ТНК), зацікавлених у національній економіці. В той же час, транс націоналізація має найбільший позитивний ефект в країні основного розташування, а у інших країнах це призводить до послаблення національного виробника. Позитивним фактом є те, що процес реформ, який відбувався в Україні в останні десятиліття, зростання відкритої економіки, є метою транскордонного розповсюдження, тобто залучення іноземних ТНК до національної економіки та створення власних ТНК. Це створює базову основу для вітчизняних ТНК.

Наприклад, якщо взяти США, хорошим прикладом підтримки вітчизняного бізнесу є американська програма енергоефективності. Суть в тому, що з одного боку, держава надає фінансову підтримку організаціям ("зелені" тарифи, доступні кредити), які впроваджують енергоефективні рішення, а з іншого - умовою отримання державної підтримки є покупка продукції американського виробництва (Made in America). Така модель працює і підтримується платниками податків, так як сприяє підтримці і розвитку місцевого бізнесу, і створення робочих місць.

Цікавим є досвід Фінляндії, яка має дуже низьку частку імпорту серед країн Європи, що пов'язано з переважним споживанням продукції власного виробництва. Уряд Фінляндії активно підтримує значно посилену в роки членства в ЄС тенденцію до укрупнення фінських національних компаній і фірм шляхом їх злиття. Спостерігається помітне зростання імпорту капіталу в Фінляндію, спрямований, в першу чергу, в електротехнічну і електронну промисловість, інформаційні технології та телекомунікації.

Система державної підтримки розвитку економіки надає інвесторам, в тому числі і іноземним, певні пільги для їх підприємницької діяльності, особливо в регіонах країни, в яких потрібне сприяння соціально-економічному розвитку.

Розміри надаваних державних субсидій можуть варіюватися в залежності від обсягу інвестицій, складу учасників, регіону практичної реалізації проекту та передбачуваного виду підприємницької діяльності. При цьому скасовані обмеження, що стосуються сфер і розмірів іноземного володіння, за винятком оборонної промисловості і особливо важливих підприємств.

Внаслідок глибокої інтегрованості Фінляндії в світову економічну систему, зовнішня торгівля є одним з найважливіших факторів, що впливають на економічний розвиток країни. Високий ступінь інтеграції Фінляндії в світову економіку - оборот зовнішньої торгівлі товарами і послугами становить 74,1% до рівня ВВП держави. У 2020 р частка експорту товарів і послуг до ВВП Фінляндії склала 39,6%, що перевершує аналогічні показники для більшості великих розвинених економік.

Відмітимо, що сукупна річна виручка 100 найбільших приватних компаній України - 2,15 трлн грн. - становить 54% українського ВВП і приблизно дорівнює двомісячному обсягу продажів Walmart, світового ритейлера номер один. У той же час це в три рази більше виручки 100 найбільш великих держпідприємств, найбільшими з яких залишаються «Нафтогаз України» і «Укрзалізниця»[40].

Найбільше в першій сотні компаній паливно-енергетичного комплексу -

23. У списку 12 металургійних і 11 аграрних компаній. Торговий бізнес представлений 13 компаніями, які займаються оптовою торгівлею, і 21 ритейлером. Нова економіка робить тільки перші кроки по списку: в ньому дві аутсорсингові ІТ-компанії.

Необхідність посилення конкурентоспроможності українських компаній на міжнародному ринку призводить до пошуку правильної моделі їх розвитку та впровадження правильної форми та методу організації їх діяльності як на внутрішньому, так і на світовому рівні. Слід визнати, що сьогодні Україна не в найкращому положенні з точки зору експорту. Торговельне сальдо було негативним протягом останніх років. Зараз Україні потрібно знайти можливі шляхи збільшення експорту та зміцнення своїх позицій у торгівлі товарами та послугами з конкурентною перевагою на світовому ринку. Одним із найперспективніших напрямків вирішення цієї проблеми є впровадження зовнішньої моделі розвитку у формі створення транснаціональної компанії за участю українських експортно-орієнтованих компаній.

Останнім часом науковим співтовариством активно обговорюються різні аспекти проблеми придбання конкурентних переваг компаній в контексті підвищення ефективності їх зовнішньоекономічної діяльності. Зокрема, досліджуються проблеми стратегічної співпраці підприємств, органічного поєднання внутрішнього і зовнішнього розвитку компаній. Триває активний пошук нових джерел конкурентних переваг підприємства в його зовнішньому середовищі. Не залишаються осторонь і практики бізнесу, інтерес яких у межах окресленого проблемного поля фокусується на питаннях доцільності ТНК, переваги та недоліки виступу України в міжнародні економічні організації, інвестиційних аспектів міжнародної економічної діяльності вітчизняних компаній.

В умовах обмеженості доступу до економічних і фінансових ресурсів, загострення конкурентної боротьби і повільної «вичерпаності» внутрішніх можливостей досягнення стратегічних цілей, компанії все частіше використовують форми і методи зовнішнього розвитку, серед яких

найпоширенішими залишаються операції злиття і поглинань, формування стратегічних альянсів, створення спільних підприємств, формування міжнародних і регіональних мереж [42].

Для вітчизняного бізнес - середовища зазначені стратегії ринкової поведінки поки залишаються одиничними спробами реалізації завдань зовнішньоекономічної діяльності, а на макрорівні - спостерігається тенденція «відкриття кордонів» для ТНК. Наведемо кілька аргументів на користь вказаного.

Україна як держава, розвивається, є досить привабливою приймаючою країною для ТНК, про що свідчить активне зростання кількості дочірніх компаній і філій транснаціональних корпорацій в різних сферах вітчизняної економіки. Головними мотивами виходу ТНК на український ринок:

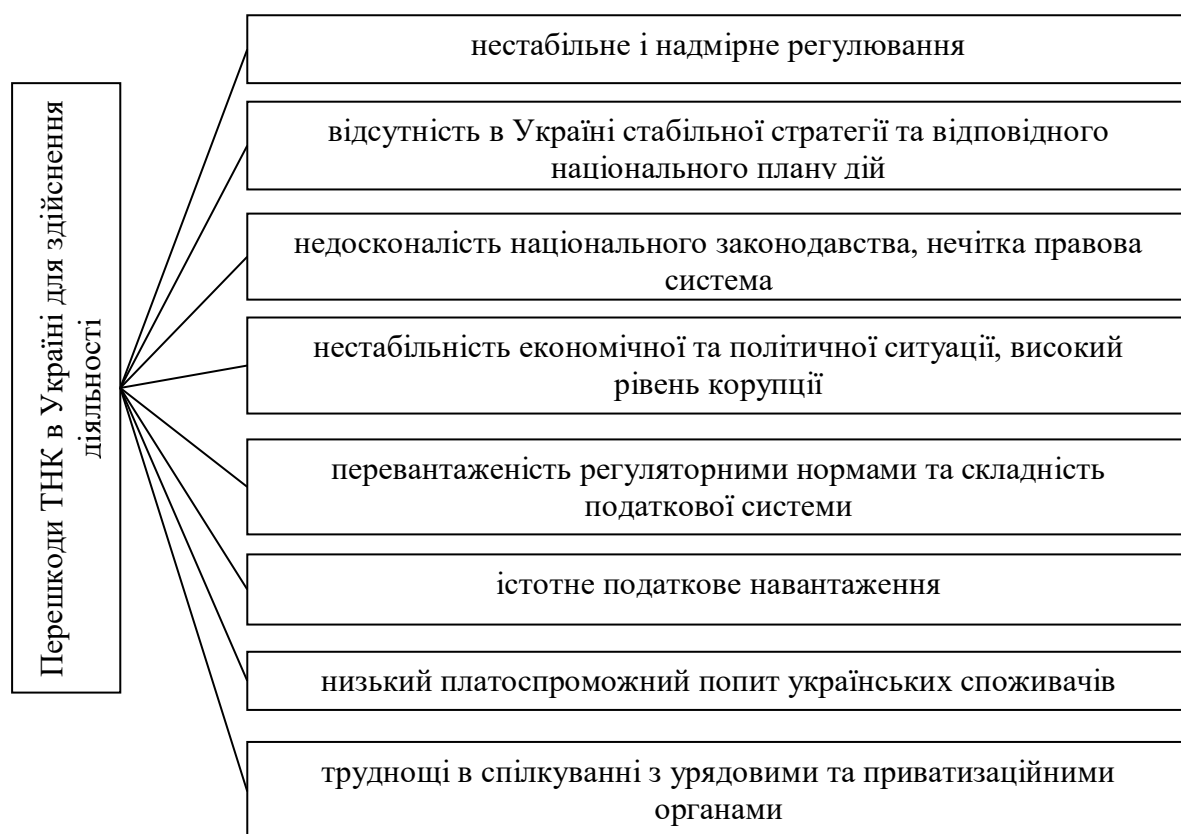
- завоювання нових, великих, часто нерозвинених і тому перспективних ринків збуту;
- потенціал вигідного використання українських чинників виробництва, особливо робочої сили;
- бажання диверсифікації діяльності між значною кількістю «пострадянських» ринків [38].

Найбільш привабливими для ТНК галузями української економіки є:

- ІТ сектор;
- харчова промисловість,
- галузі машинобудування і металообробки,
- фінансова, страхова і торгова сфери [39].

Іноземні транснаціональні корпорації готові здійснювати свою діяльність в Україні, проте на шляху їм стають такі фактори, як – рис.3.1.

Перешкоди ТНК в Україні для здійснення діяльності (рис.3.1.)



Джерело: сформовано автором на основі [16]

Звичайно, залучення інвестицій, використання наукових, інноваційних розробок, використання організаційно-управлінського досвіду є важливими факторами успіху розвитку, проте необхідно пам'ятати, що для взаємодії з ТНК як в своїй країні, так на світових ринках, потрібно створювати власні транснаціональні структури, які могли б скласти конкуренцію західним компаніям. Національний капітал здатний витримувати конкуренцію з ТНК, тільки якщо він сам структурується в потужні фінансово-промислові утворення, адекватні міжнародним аналогам і здатні проводити активну зовнішньоекономічну політику [40].

Необхідність і важливість подальшої інтернаціоналізації української економіки обумовлюють розвиток ТНК за участю українського капіталу. Переваги такої стратегії для окремих компаній і держави в цілому полягають в наступному:

- фундаментальні інтереси держави і українських ТНК збігаються, оскільки транснаціональні корпорації дозволяють державі отримати доступ до ресурсів інших країн (і не стільки природних і людських, скільки науково-технічних) ТНК, що розміщують своє виробництво за кордоном, позбавляються від необхідності долати протекціоністські бар'єри, отримують можливість обійти тарифні і нетарифні бар'єри приймаючої держави;

- за кордоном створюються нові ринки збуту, стимулюється попит на вітчизняну продукцію;

- ТНК зміцнюють позиції своєї держави на території інших країн, створюючи там анклавні своєї власності, формує реальний міжнародний вплив держави;

- ТНК сприятливо впливають на міжнародні відносини, і як наслідок - сприяють розвитку відносин міждержавних;

- транснаціоналізація українських компаній - це і шлях вирішення проблеми реструктуризації економіки, тобто організації виробництва і збуту наукоємної продукції [41].

Стимулювати створення українських ТНК необхідно в першу чергу в тих галузях, які здатні забезпечити міжнародну конкурентоспроможність економіки України на багато років вперед. Важливо враховувати, що в тих сферах, де наша країна накопичила певний технологічний потенціал (ракетно-космічної, авіаційної, металургійної, хімічної промисловості) не варто покладатися на іноземний капітал як основне джерело фінансування розвитку. Тут важливо формувати власні ТНК. Навряд чи варто «віддавати» іноземним компаніям і сектор харчової промисловості, який забезпечує продовольчу безпеку країни. У зазначених сферах доцільно активно реалізовувати модель органічного (внутрішнього) розвитку компаній.

У сферах економіки, де спостерігається серйозне технологічне відставання, залучення іноземного капіталу може значно прискорити технологічну модернізацію вітчизняних підприємств. Провідними галузями для формування ТНК за участю українських компаній можуть також бути ВПК,

машинобудування, електроніка, транспорт, легка промисловість, наукові дослідження, програмування.

Потужний природний потенціал нашої країни забезпечує Україні широкі можливості для створення в окремих галузях корпорацій повного замкнутого циклу, які займаються видобутком сировини, його переробкою, виготовленням з неї продукції та її реалізацією. І певні кроки в цьому напрямку вже зроблені - деякі фінансово-промислові групи, які фактично змогли створити повний цикл виробництва і мають власні компанії за кордоном, формально відповідають статусу ТНК хоча вони і поступаються зарубіжним транснаціональним конкурентам величиною своїх активів, доступними ресурсами, рівнем менеджменту, вартістю запатентованих технологій.

Якщо раніше великий український капітал вважав за краще не заглядати далеко вперед, то вже сьогодні реалізуються комплексні довгострокові інвестиційні програми. На даний момент українські фінансово-промислові групи (ФПГ) власними силами реалізують проекти з реструктуризації компаній, інвестиційні плани з модернізації основних фондів. Активно здійснюється перехід на міжнародні стандарти фінансової звітності, купуються частки капіталу в іноземних компаніях - це веде до створення вертикально інтегрованих структур, які є конкурентоспроможними на міжнародному рівні.

Ще одним позитивним фактором на шляху інтеграції українських ФПГ в національну економіку стає розширення кола їх економічних інтересів, який включає не тільки профільні, експортно-орієнтовані сегменти, але і галузі, спрямовані на внутрішній ринок. Інвестиції багатьох компаній спрямовані в розвиток транспортної та інформаційно-комунікаційної інфраструктури, не тільки стимулює внутрішній ринок, а й сприяє розвитку в Україні нових високотехнологічних сегментів.

Великі можливості на міжнародному ринку мають українські виробники горілки, велика частина виробництва спрямовується на експорт. Так українські компанії «Nemiroff», «Хортиця» вже визнані на світовому рівні і мають одні з найбільших в світі темпи зростання. Великим проривом на світовій арені стала

українська ТМ «Хортиця», яка хоча і має на сучасний етап день статус регіонального (експорт не перевищує 30% обсягів виробництва), посіла третє місце в рейтингу. На сучасному етапі для великих вітчизняних господарських структур привабливим варіантом створення міжнаціональних корпорацій може бути їх об'єднання з галузевими партнерами країн Європи.

В Україні і Польщі існує багато однопрофільних підприємств, які можуть, об'єднавши зусилля і можливості, усунувши паралелізм в роботі і конкуренцію між собою, створити потужне корпоративне об'єднання, здатне зайняти серйозну позицію на зовнішніх ринках. Тому створення спільних українсько-польських ТНК може стати вагомим стимулом як для розширення виробничих структур, які будуть входити до складу цих ТНК, так і для збільшення їх фінансових показників, що, в свою чергу, сприятиме подальшій диверсифікації виробництва, нарощуванню темпів і обсягів продукції, що випускається продукції, а також дозволить інтегрувати двосторонній економічний простір краще, ніж просто за рахунок міждержавних угод і домовленостей. У перспективі кооперація і співпраця українських компаній з компаніями країн Європи сприятимуть їх спільному просуванню на Захід і створять передумови для експансії на західні ринки. Подальший розвиток і стимулювання створення нових транснаціональних корпорацій - ось нагальна задача, поставлена перед Україною в умовах глобалізації.

На сучасному етапі, коли ТНК українського походження отримують міжнародне визнання, держава більше не може їх ігнорувати, а тим більше - робити вигляд, що вони не існують. На основі досвіду розвинених країн, можна сказати, що національні ТНК і держава повинні перебувати у відносинах «партнерства та співробітництва». Більш того ТНК необхідна підтримка держави, здатного агресивно відстоювати свої інтереси на зовнішніх ринках.

Однак існують певні можливості (табл.3.4), які слід використовувати для створення ТНК українського походження, серед них - вступ до ЄС, в результаті чого українські компанії отримують переваги вільного доступу на ринки, які надає членство в ЄС, стають в рівні умови з іноземними учасниками ринку.

В табл. 3.4 наведено перешкоди та можливості формування вітчизняних ТНК.

Таблиця 3.4

## Перешкоди та можливості для формування вітчизняних ТНК

Перешкоди	Можливості
<ul style="list-style-type: none"> <li>– нестабільність економічної та політичної ситуації в державі;</li> <li>– нерозвиненість законодавчої бази в питаннях статусу та діяльності транснаціональних корпорацій;</li> <li>– потужна конкуренція з боку існуючих світових ТНК, які є лідерами в багатьох галузях;</li> <li>– низька конкурентоспроможність української продукції (переважно внаслідок високої енергоємності) відсутність відповідної науково-технічної, інноваційної бази, яка могла конкурувати з технологіями іноземних ТНК;</li> <li>– порівняно низький рівень менеджменту;</li> <li>– висока «гнізація» економіки;</li> <li>– великий податковий тягар;</li> <li>– високий рівень інфляції тощо.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>– перетворення неформальних міжнародних зв'язків на формалізовані, що створюють повноцінний статус ТНК - досить потужних у фінансовому відношенні для конкуренції на світових ринках;</li> <li>– використання досвіду країн, що розвиваються, про створення національних ТНК;</li> <li>– використання можливостей національних ресурсів і перш за все - кваліфікованого персоналу.</li> </ul>

Джерело: сформовано автором на основі [16]

Для формування необхідних передумов створення українських транснаціональних корпорацій і забезпечення можливостей для розвитку існуючих ФПГ та інших великих компаній, на наше переконання, необхідно вжити таких заходів.

По-перше, необхідна суспільна реабілітація великого національного капіталу, визнання важливості формування національних ТНК як основи української економіки, забезпечення економічного суверенітету та економічної стійкості.

По-друге, потрібно інституалізувати і поставити на систематичну основу стратегічний діалог між державою та представниками національних ТНК.

По-третє, з урахуванням політичних змін у світі на передній план виходять питання забезпечення економічних інтересів держав, посилення

конкурентоспроможності їх товарів і послуг на світових ринках. Підтримка і захист національних товаровиробників, збільшення їх експорту зводиться багатьма країнами в ранг державної політики, один із пріоритетів національної безпеки.

По-четверте, необхідно відмовитися від штучних галузевих обмежень або дискримінації ТНК українського походження в питаннях інвестування в ті чи інші галузі вітчизняної економіки. У галузевому аспекті увагу ТНК все більш привертають сфера послуг і інфраструктури, раніше мало цікавили міжнародні компанії і були переважно сферами діяльності природних монополій. В даний час вони перетворилися в конкурентні галузі з великим потенціалом для прибуткового інвестування.

По-п'яте, важливо сприяти участі українських компаній в спільних проектах зі світовими ТНК. Державна стратегія підтримки українських компаній, орієнтованих на зарубіжні ринки, повинна базуватися на прискореному розвитку підприємств певних ключових галузей, піднятті технологічного, наукового, інноваційного потенціалу українських підприємств.

Перспективною моделлю розвитку вітчизняних великих компаній, які набувають статусу ТНК, а також ФПП, слід визнати зовнішнє зростання, припустити вихід українських виробників на зарубіжні ринки і синергійного поєднання активів національних компаній із зарубіжними партнерами. Особливо актуальною така стратегія розвитку виявляється для експорто-орієнтованих підприємств.

Отже, макроекономічна політика створення вітчизняних ТНК для поліпшення конкурентоспроможності України спрямована на захист економічних інтересів країни, подальшого розвитку української економічної структури, інтернаціоналізації її виробництва та капіталу. Однак лише завдяки державній підтримці розвитку ТНК Україна може брати участь у масштабних трансконтинентальних проектах та макрорегіональних проектах промислового та інфраструктурного співробітництва.

### Висновки до Розділу 3

Отже, подальший розвиток міжнародного виробництва визначатимуть три ключових технологічних напрямки науково –промислового розвитку: автоматизація з використанням робототехніки, розширення цифровізації ланцюжків поставок і технології пошарового друку. Кожна з цих технологій буде надавати явний вплив на тривалість, географічний розподіл і управління глобальними мережами постачання.

Для характеристики проникнення кожної ТНК в економіку інших країн введено індекс транснаціоналізації компаній (1990 р., ЮНКТАД). Цей сукупний показник ґрунтується на зіставленні розмірів господарської діяльності компанії на батьківщині й за кордоном і складається з трьох компонентів: активи, обсяг продажів та штат компанії.

Проблема транснаціональних корпорацій полягає в тому, що вони чинять негативний вплив на національні економіки практично всіх держав світу. Вони поступово поглинають дрібні та середні компанії, в тому числі і державні підприємства тієї чи іншої країни, скуповуючи їх активи і власність. Фактично, процес злиття і поглинання дрібних організацій більшими, порушує суверенітет держави і знищує її економіку. Транснаціональні корпорації прагнуть контролювати всі сектори економіки тієї чи іншої держави, не залишаючи можливостей для ведення бізнесу малим підприємствам. Підприємцям просто доводиться йти з ринку в силу неможливості конкурувати з великими компаніями.

Позитивним впливом транс націоналізації на країни світу є створення робочих місць, розвиток інфраструктури, зменшення безробіття, зменшення соціальної напруги в країні, підвищення добробуту населення. З іншої сторони, великі міжнародні корпорації мають значний економічний та політичний вплив особливо у країнах зі структурно слабою та вразливою економікою, так як можуть диктувати власні умови керівництву держав, що, відповідно, створює загрозу національній безпеці країни.

Макроекономічна політика створення вітчизняних ТНК для поліпшення конкурентоспроможності України спрямована на захист економічних інтересів країни, подальшого розвитку української економічної структури, інтернаціоналізації її виробництва та капіталу. Українські фінансово-промислові групи, які можуть стати ТНК, можуть скласти основу промисловості та інфраструктури національної економіки, вже представляючи її на основних світових ринках товарів та послуг та беручи участь у регіональному поділі праці в Європі та Азії.

## ВИСНОВКИ

Основою нової глобальної економічної системи є ТНК, які володіють великими фінансовими ресурсами, впроваджують передові технології, мають значні просторові ринки збуту та проводять активну інвестиційну політику в глобальному масштабі. Саме транснаціональні корпорації є головними суб'єктами міжнародних економічних процесів в умовах глобалізованого світу, а їх розмір є визначальним фактором транснаціоналізації діяльності, особливо при злиттях і поглинаннях. Організуючи нові дочірні компанії та філії в інших країнах і розширюючи свою географічну присутність за кордоном, ТНК збільшують обсяги продажів і впливають на структуру всієї світової економіки.

Загалом транснаціоналізація світової економіки пройшла вже шість етапів, від розробки та видобутку сировинних ресурсів в колоніальних країнах Азії, Африки, Латинської Америки, а також з їх переробкою в країнах - власників колоній до виникнення величезних транснаціональних фінансових конгломератів і ще більш підсилює позиції ТНК в світогосподарській системі.

Належний рівень правового регулювання ТНК може здійснюватися, якщо існує взаємний баланс та узгодження національних і міжнародних правопорядків на внутрішньодержавному, регіональному та універсальному рівнях. В той же час, в Україні не реалізовано універсальних правил та норм обов'язкового характеру, які б повноцінно регулювали діяльність ТНК, а чинні міжнародні акти мають здебільшого декларативний характер, бо очевидним є те, що не існує достатньої кількості механізмів, щоб реалізувати їх на міжнародному рівні.

Транснаціональні корпорації перетворюють світову економіку в міжнародне виробництво, забезпечуючи прискорення науково-технічного прогресу у всіх його напрямках - технічний рівень і якість продукції, ефективність виробництва, вдосконалення форм менеджменту, управління підприємствами.

Проблема транснаціональних корпорацій полягає в тому, що вони чинять негативний вплив на національні економіки практично всіх держав світу. Вони поступово поглинають дрібні та середні компанії, в тому числі і державні підприємства тієї чи іншої країни, скуповуючи їх активи і власність. Фактично, процес злиття і поглинання дрібних організацій більшими, порушує суверенітет держави і знищує її економіку. Транснаціональні корпорації прагнуть контролювати всі сектори економіки тієї чи іншої держави, не залишаючи можливостей для ведення бізнесу малим підприємствам. Підприємцям просто доводиться йти з ринку в силу неможливості конкурувати з великими компаніями.

Позитивним впливом транс націоналізації на країни світу є створення робочих місць, розвиток інфраструктури, зменшення безробіття, зменшення соціальної напруги в країні, підвищення добробуту населення. З іншої сторони, великі міжнародні корпорації мають значний економічний та політичний вплив особливо у країнах зі структурно слабою та вразливою економікою, так як можуть диктувати власні умови керівництву держав, що, відповідно, створює загрозу національній безпеці країни.

Процеси транснаціоналізації економіки України є сучасним закономірним явищем і можуть бути істотною рушійною силою активізації інноваційно-інвестиційної діяльності. Україна має значний природо-ресурсний потенціал, що і є об'єктом зацікавленості багатьох ТНК. Для української економіки важливо не допустити надмірного споживання цього ресурсу.

Побудова відносин України як приймаючої країни з ТНК має ґрунтуватися на таких умовах: діяльність ТНК необхідно аналізувати з позиції як позитивних, так і негативних наслідків; розробляючи регулятивні документи щодо діяльності ТНК, необхідно виходити насамперед із позиції національних інтересів країни і національної економічної безпеки; слід виважено підходити до напрямів інвестиційної активності ТНК в приймаючій країні, заохочуючи приплив іноземних інвестицій у галузі пріоритетного розвитку й обмежуючи – у стратегічно важливі для економічної безпеки країни сфери.

Подальший розвиток міжнародного виробництва визначатимуть три ключових технологічних напрямки науково –промислового розвитку: автоматизація з використанням робототехніки, розширення цифровізації ланцюжків поставок і технології пошарового друку. Кожна з цих технологій буде надавати явний вплив на тривалість, географічний розподіл і управління глобальними мережами постачання.

Макроекономічна політика створення вітчизняних ТНК для поліпшення конкурентоспроможності України спрямована на захист економічних інтересів країни, подальшого розвитку української економічної структури, інтернаціоналізації її виробництва та капіталу. Українські фінансово-промислові групи, які можуть стати ТНК, можуть скласти основу промисловості та інфраструктури національної економіки, вже представляючи її на основних світових ринках товарів та послуг та беручи участь у регіональному поділі праці в Європі та Азії. Однак лише завдяки державній підтримці розвитку ТНК Україна може брати участь у масштабних трансконтинентальних проектах та макрорегіональних проектах промислового та інфраструктурного співробітництва.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1 Асс Н.Ю. Держава та транснаціональні корпорації: процес змін у взаємовідносинах. *Держава і право*. Юрид. і політ. науки: зб. наук. пр. 2016. Вип. 18. С. 477–481.
- 2 Багатонаціональні підприємства та глобальна економіка : монографія / [Н. В. Буркіна та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук, проф. Олександра Рогача. Київ : Центр учбової літератури, 2020. 367 с.
- 3 Батюк Л. А., Бабко, Т. М., Квятко Н. М. Транснаціоналізація національних економічних систем в умовах глобалізації. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. 2019. Вип. 200. С. 95-103.
- 4 Бусарева Т. Г. Конкурентний потенціал ТНК: сутність та особливості формування. *Держава та регіони*. Серія : Економіка та підприємництво. 2019. № 1. С. 10-17.
- 5 Войтко С.В. Транснаціональні корпорації: навч. посіб. / С.В. Войтко, О.А. Гавриш, О.О. Корогодова, Т.Є. Моїсеєнко. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2016. 208 с.
- 6 Воскобоева О. В., Ромащенко О. С. Транснаціональні корпорації в умовах глобалізації економіки України. *Бізнес Інформ*. 2021. №1. С. 21–27.
- 7 Гебеков М.П. Транснационализация мировой экономики. *Вестник МГИМО-Университета*. 2011;(4(19)). С.21-30.
- 8 Глобалізація та регіоналізація як вектори розвитку міжнародних економічних відносин : колективна монографія / за ред. О. А. Довгаль, Н. А. Казакової. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. 540 с.
- 9 Декларація Доха, прийнята на Конференції міністрів четвертої сесії від 14 листопада 2001 року. URL: [https://www.iisd.org/pdf/2004/trade\\_doha\\_ru.pdf](https://www.iisd.org/pdf/2004/trade_doha_ru.pdf) (дата звернення: 02.04.2021).
- 10 Духницький Б.В. Законодавче регулювання діяльності міжнародних компаній. *Юридичний журнал*. 2013. № 5. С. 36–43

- 11 Євсєєв С. Є., Тодріна І. В. ТНК як суб'єкти зовнішньої політики держав. *Сучасне суспільство*. 2020. Вип. 1. С. 51-60.
- 12 Жиленко К. М. Систематизація та аналіз моделей поведінки ТНК у сучасних умовах глобалізації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. Вип. 17(1). С. 108-113
- 13 Жиленко К. М. Сучасні аспекти транснаціоналізації: теорія, методологія, практика : монографія. Дніпро : Біла К. О. [вид.], 2018. 383 с.
- 14 Конвенція про транснаціональні корпорації від 6 березня 1998 року.: Ратифіковано з застереженням Законом України № 921-XIV від 13 липня 1999 року. URL:[https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997\\_193](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_193) (дата звернення: 02.04.2021).
- 15 Кривов'язюк І. В. Сучасне трактування та динамізм розвитку сектору транснаціональних корпорацій світу. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 13. С. 74–78.
- 16 Кудряшова С. В., Таран О. М. Вплив процесів злиттів і поглинань на конкурентоспроможність галузі сільського господарства. *Бізнес Інформ*. 2021. №2. С. 138–143.
- 17 Кузнєцова М. А., Драган К. Ю. Використання стратегічних альянсів в інноваційній економіці. *Бізнес Інформ*. 2020. №9. С. 75–80.
- 18 Македон В. В., Вдовиченко Ю. В. Стратегії розвитку ТНК у системі міжнародного бізнесу : монографія. Д. : Дніпропетр. ун-т ім. Альфреда Нобеля, 2013. 263 с.
- 19 Михайлишин Л. І. Транснаціоналізація світової економіки: інноваційний аспект: монографія. Вінниця: ДонНУ, 2016. 314 с.
- 20 Моторнюк У. І., Терехух М. І., Стасюк Н. Р. Транснаціоналізація як фактор розвитку світової економіки. *Ефективна економіка*. 2018. № 11. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek\\_2018\\_11\\_73](http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2018_11_73)

- 21 Онищенко В. П. Сучасні організаційні форми та моделі міжнародного бізнесу. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. Серія «Економічні науки». 2019. № 3. С. 20–31.
- 22 Пархоменко Н. О. Порівняльна характеристика стратегій організаційного розвитку бізнес-систем в умовах глобального середовища. *Бізнес Інформ*. 2020. №11. С. 385–392.
- 23 Пехник А. В., Присяжнюк Ю. І. Транснаціональні корпорації у реаліях сучасного міжнародного бізнесу. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету*. Серія «Економічні науки». 2018. Вип. 51. С. 82–90.
- 24 Погорецька Н. Щодо правового регулювання транснаціональних корпорацій. *Юридична наука*. 2018. № 4. С. 58–65.
- 25 Проект Кодексу поведінки ТНК. URL: <http://ua.convdocs.org/docs/index-243769.html>(дата звернення: 02.04.2021)
- 26 Птащенко О. В. Особливості «злиття» та «поглинання» компаній у міжнародному бізнесі. *Бізнес Інформ*. 2021. №1. С. 34–39.
- 27 Русак Д. М. Міжнародні корпоративні мережі в сучасному геоекономічному просторі : монографія. Київ : АДЕФ-Україна, 2018. 408 с.
- 28 Сльозко О. О., Міщенко А. Г, Вакуленко Є. В. Глобальні іноваційні стратегії ТНК - локомотив сучасної світової економіки : монографія. Київ: LAT&K, 2018. 179 с.
- 29 Транснаціоналізація і конкурентний розвиток національних економік: теорія і практика країн, що розвиваються : монографія / Л. В. Руденко-Сударєва та ін. ; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. Лариси Руденко-Сударєвої. Ніжин : Аспект-Поліграф, 2014. 567 с.
- 30 Транснаціоналізація світової економіки : колект. монографія / О. В. Баула та ін. Луцьк : Вежа Друк, 2018. 235 с.
- 31 Хартія економічних прав і обов'язків держави від 12 грудня 1974 року. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_077](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_077) (дата звернення: 02.04.2021).

- 32 Державний комітет статистики. URL: [http //www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua) (16.04.2021р.)
- 33 НБУ: Статистика зовнішнього сектору <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external/data-sector-external#1>
- 34 200 найбільших компаній. Рейтинги – Forbes Україна. URL: <http://forbts.ua/ratings/>.
- 35 Aizstrauta D., Ginters E., Piera Eroles M.-A. Applying Theory of Diffusion of Innovations to Evaluate Technology Acceptance and Sustainability. *Procedia Computer Science*. 2015. Vol. 43. P. 69–77.
- 36 Bello W. Deglobalization: Ideas for a New World Economy (Global Issues). 3rd ed. London : Zed Books, 2019. 176 p.
- 37 Cummings T. G., Worley Ch. G. Organization Development and Change. Stamford : Cengage Learning, 2015. 772 p.
- 38 Global Top 100 URL:<https://www.pwc.com/gx/en/services/audit-assurance/publications/global-top-100-companies.html>
- 39 GlobalData URL:<https://www.globaldata.com/media/>
- 40 InVenture URL: <https://inventure.com.ua/analytics>
- 41 PCT Annual Review,2020 - Summary DOI: [https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/ru/wipo\\_pub\\_901\\_2020\\_exec\\_summary.pdf](https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/ru/wipo_pub_901_2020_exec_summary.pdf)
- 42 Robinson W. I. Into the Tempest: Essays on the New Global Capitalism. Chicago: Haymarket Books, 2019. 288 p.
- 43 Robinson W. I. The next economic crisis: digital capitalism and global police state). *Race & Class*. 2018. Vol. 60. Issue 1. DOI: <https://doi.org/10.1177/0306396818769016>
- 44 S&P 500 URL: [https://www.finanz.ru/indeksi/sostav/s&p\\_500](https://www.finanz.ru/indeksi/sostav/s&p_500)
- 45 Sizing the prize What’s the real value of AI for your business and how can you capitalise? PWC. – URL: <https://www.pwc.com/gx/en/issues/analytics/assets/pwc-aianalysis-sizing-the-prize-report.pdf>

- 46 Tskhadadze N. V., Ioseliani A.D. Challenges and hazards of the modern era of change. International Journal «World Economy Security Problems», № 2,2019.P. 32-37.
- 47 Ventura L. Corporate Debt Kings: The World's Most Indebted Companies 2020. *Global Finance*. May 26, 2020. URL: <https://www.gfmag.com/globaldata/economic-data/companies-largest-debtworld-2020>
- 48 WORLD INVESTMENT REPORT2020 URL: [https://unctad.org/system/files/official-document/wir2020\\_en.pdf](https://unctad.org/system/files/official-document/wir2020_en.pdf)
- 49 Mondelez International Inc. (NASDAQ: MDLZ): financial indicators URL: <https://www.stock-analysis-on.net/NASDAQ/Company/Mondelez-International-Inc>
- 50 Mondelez International URL: <https://www.mondelezinternational.com/Investors/Contact-Us>
- 51 PepsiCo, Inc : financial indicators URL: <https://www.investing.com/equities/pepsico-financial-summary>
- 52 Гуткевич С.О., Каїра Л.Г. Навчальний посібник до виконання дипломної роботи бакалавра для здобувачів освітнього ступеня «бакалавр» спеціальності 292 «Міжнародні економічні відносини» освітньо-професійної програми «Міжнародна економіка»: навч. посіб./ за ред. С.О.Гуткевич. Київ : НУХТ, 2020. 36 с.
- 53 Гуткевич С.О. Інвестування: теорія і практика [Текст]: навчальний посібнк / С.О. Гуткевич.-Вид.2-ге. Доп.-Полтава: „ТОВ АСМІ” 2011-258 с.
- 54 Гуткевич С. А. Инвестиции и инвестиционный процесс / С. А. Гуткевич. – К., 2010. –128 с.
- 55 Гуткевич С. О. Теоретичні засади правового регулювання інвестиційної діяльності : монографія. Т.1 / С. О. Гуткевич, І. Г. Оніщенко, В. О. Веклич та ін.. ; за заг. ред.. С.О. Гуткевич. – К.: Діос Україна, 2015. – 310 с.